

JOŠ UVEK DALEKO OD CILJA

IZVEŠTAJ EVROPSKOG CENTRA ZA PRAVA ROMA

Prezastupljenost romske dece u „specijalnim školama” u Srbiji

JANUAR 2014

CHALLENGING DISCRIMINATION PROMOTING EQUALITY

Ovaj izveštaj je nastao uz podršku Švedske međunarodne razvojne agencije (Swedish International Development Cooperation Agency - Sida). Za sadržaj publikacije u potpunosti je odgovoran Evropski centar za prava Roma. Stavovi izneti u ovom izveštaju ne predstavljaju stavove donatora.

Autorska prava: © Evropski centar za prava Roma, januar 2014

Sva prava zaštićena

ISBN 978-963-89916-2-1

Dizajn: **Anikó Székffy**

Prelom: **Dzavit Berisha**

Štampa: **Molnár és Faragó Bt., Budapest, Hungary**

Fotografija na koricama: © **Jiří Doležel**

Sa engleskog prevele: **Tatjana Perić i Irena Popović**

Internet linkovi navedeni u ovom izveštaju bili su aktivni u vreme pisanja publikacije

Ovaj izveštaj je objavljen na engleskom i srpskom jeziku

Molimo vas da kontaktirate ERRC radi dozvole za korišćenje teksta izveštaja

Adresa: 1074 Budimpešta, Madách tér 4, Mađarska

Telefon: +36 1 413 2200

Faks: +36 1 413 2201

E-mail: office@errc.org

www.errc.org

PODRŽITE ERRC

Rad Evropskog centra za prava Roma zavisi od velikodušnosti individualnih donatora. Molimo vas da im se pridružite u građenju budućnosti Centra putem davanja priloga. Donacije svih veličina su dobrodošle, i možete ih uplatiti preko PAYPAL-a na ERRC internet stranici (www.errc.org, kliknite na "Donate" u gornjem desnom uglu stranice) ili putem bankovnog transfera na ERRC račun:

Ime banke: **BUDAPEST BANK**

Adresa banke: **BÁTHORI UTCA 1, 1054 BUDAPEST, HUNGARY**

Vlasnik računa: **EUROPEAN ROMA RIGHTS CENTRE**

EUR broj bankovnog računa: **30P00-402686**

(EUR IBAN: **HU21-10103173-40268600-00000998**)

SWIFT (ili BIC) kod: **BUDAHUHB**

Sadržaj

Skraćenice i akronimi	2
Predgovor	3
Sažetak	5
1 Uvod	11
2 Romi i obrazovanje učenika sa smetnjama u razvoju	13
2.1 „Specijalno obrazovanje” u strateškom okviru za obrazovanje Roma	15
3 Prezastupljenost romske dece u „specijalnim školama”	17
3.1 Zvanični podaci o romskoj deci u školama za učenike sa smetnjama u razvoju	17
3.2 ERRC istraživanje o zastupljenosti Roma u školama za OUSR	19
3.2.1 (Pre)zastupljenost Roma među učenicima „specijalnih škola”	20
3.2.2 Udeo Roma među učenicima sa lakom mentalnom ometenošću	22
3.2.3 Novoupisani učenici u školskoj 2011/2012. i 2012/2013	22
3.2.4 Upis romskih učenika u „specijalne škole” bez mišljenja interresorne komisije	22
3.2.5 Prelazak romskih učenika iz redovnih u „specijalne škole” i obrnuto	23
4 Kako i zašto romski učenici završavaju u školama za učenike sa smetnjama u razvoju	25
4.1 Opšti obrazovni nivo učenika	25
4.2 Znanje o „specijalnim školama”	26
4.3 Obrazovni nivo roditelja	26
4.4 Proces koji vodi do upisivanja romske dece u „specijalne škole”	27
4.5 Prelazak romskih učenika iz redovnih u „specijalne škole”	28
4.6 Podrška učenicima da ostanu u redovnim školama	28
4.7 Upis u škole za učenike sa smetnjama u razvoju	30
5 Zaključci i preporuke	35
6 Bibliografija	37
Prilog 1: Imena škola koje su učestvovalе u ERRC istraživanju	41
Prilog 2: Tabele sa podacima o udelu romske dece u školama za obrazovanje učenika sa smetnjama u razvoju	43

Skraćenice i akronimi

DILS	Delivery of Improved Local Services (Pružanje unapređenih usluga na lokalnom nivou)
ERRC	European Roma Rights Centre (Evropski centar za prava Roma)
IOP	Individualni obrazovni plan
IRK	Interresorna komisija
MPNTR	Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja
NAP	Nacionalni akcioni plan
NVO	Nevladina organizacija
Odeljenja za OUSR	Odeljenja u okviru redovnih škola za obrazovanje učenika sa smetnjama u razvoju (ranije poznata kao „specijalna odeljenja“)
OSI	Nekadašnji Open Society Institute (Institut za otvoreno društvo), sada Open Society Foundations (Fondacije za otvoreno društvo)
OŠ	Osnovna škola
OUSR	Obrazovanje učenika sa smetnjama u razvoju
Škole za OUSR	Škole za obrazovanje učenika sa smetnjama u razvoju (ranije poznate kao „specijalne škole“)
ŠOSO	Škola za osnovno i srednje obrazovanje
ZOOV	Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju
ZOSOV	Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja
UN	Ujedinjene nacije
WB	World Bank (Svetska banka)

Predgovor

Ovaj izveštaj je delo Evropskog centra za prava Roma (European Roma Rights Centre – ERRC). Nakon što su pohađali ERRC trening o terenskim istraživanjima u oblasti obrazovanja učenika sa smetnjama u razvoju, tim od 16 romskih istraživača* je intervjuisao romske porodice čija deca pohađaju škole za učenike sa smetnjama u razvoju na deset lokacija širom Srbije. Ovaj tim su činili sledeći članovi, abecednim redom: Aleksandar Dinić, Aleksandar Makić, Aleksandra Demirović, Branislav Jovanović, Damir Alijević, Dalibor Nakić, Danica Jovanović, Goran Hasanović, Ina Karaba, Jašar Ašimović, Jelica Nikolić, Jovan Nikolić, Milica Pavel, Nada Đuričković, Slađana Teodorović i Slavica Rakić. Obradu terenskih podataka koje su prikupili istraživači izvršila je Anđelija Vučurević. Andrea Čolak je pripremila analizu pravnog okvira, koja je poslužila kao osnov za relevantno poglavlje. Za prikupljanje statističkih podataka od škola bila je zadužena Marija Manić. Tatjana Perić je obavila dodatne intervjuje sa ekspertima i aktivistima, i pored toga napisala nekoliko verzija ovog izveštaja, čemu su doprineli i Đorđe Jovanović, Stefan Miler (Stephan Müller), Adam Vajs (Adam Weiss), Merien Paul (Marianne Powell) i Andrea Čolak. Dezideriu Gergelj (Dezideriu Gergely) je odobrio finalnu verziju izveštaja za objavljivanje.

ERRC bi želeo da se zahvali svim školama, pojedincima i organizacijama koji su doprineli nastanku ovog izveštaja, a naročito romskim porodicama iz Srbije koje su ljubazno pristale da iskažu stavove o obrazovanju svoje dece u školama za obrazovanje učenika sa smetnjama u razvoju.

* Svi pojmovi u muškom gramatičkom rodu koji se koriste u ovom izveštaju obuhvataju iste pojmove u ženskom rodu.

Sažetak

Već duže od deset godina Evropski centar za prava Roma (European Roma Rights Centre – ERRC) prati pristup Roma obrazovanju u regionu. Prezastupljenost romske dece u „specijalnim školama” je oduvek bilo pitanje, u smislu i kvaliteta i jednakosti u obrazovanju. Ipak, ERRC pozdravlja to što je u poslednjih nekoliko godina Republika Srbija bez sumnje preduzela veoma bitne korake u zakonodavstvu i strateškoj politici vezanoj za obrazovanje Roma, i naročito segregacije romskih učenika u škole za obrazovanje učenika sa smetnjama u razvoju (OUSR). Smanjenje prisustva romske dece u takvim školama, međutim, zaista ukazuje na to da do promena dolazi polako.

Srbija je započela sa značajnom i preko potrebnom promenom u oblasti obrazovanja sa usvajanjem novog Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja 2009. godine, stvorivši osnov za velike promene u inkluzivnom obrazovanju Roma. Obrazovni sistem u Srbiji, prema novom zakonodavstvu, trebalo bi da je svima jednako dostupan, bez diskriminacije i izdvajanja po više osnova, uključujući etnicitet i invaliditet. Bilo je krajnje vreme, jer romski učenici u Srbiji zaostaju za svojim neromskim vršnjacima u pogledu upisanosti u školu, pohađanja i postignuća, a pored toga su izloženi diskriminaciji i segregaciji u obrazovanju, uključujući segregaciju romskih učenika u takozvane „specijalne škole” za učenike sa smetnjama u razvoju.

Četiri godine nakon usvajanja Zakona, obećanje koje je dato uvođenjem inkluzivnog obrazovanja ostaje neispunjeno za većinu romske dece i omladine u specijalizovanim ustanovama za učenike sa smetnjama u razvoju. Da bi ilustrovaopseg fenomena prezastupljenosti Roma u takvim školama, Evropski centar za prava Roma je 2013. godine započeo prikupljanje podataka, gde smo tražili statističke informacije vezane za prezastupljenost romskih učenika u „specijalnim školama” širom Srbije, i dobili relevantne informacije iz 31 škole.

Ovaj istraživački poduhvat dopunila je anketa sprovedena na deset lokacija širom Srbije, u 128 domaćinstava u kojima žive romski učenici iz „specijalnih škola”. Tokom istraživanja, tim od 16 romskih istraživača, koje je ERRC prethodno obučio, razgovaralo je sa romskim roditeljima i starateljima o procesima koji su doveli do upisa njihove dece u „specijalne škole”.

Glavni nalazi

Romski učenici još uvek prezastupljeni u „specijalnim školama” iako se njihovi apsolutni brojevi u ovim školama smanjuju

Zvanični podaci za Vojvodinu i rezultati ERRC istraživanja ukazuju na smanjivanje i broja romskih učenika i sveukupnog broja dece koja pohađaju „specijalne škole”.

Uprkos ovom pozitivnom razvoju događaja i obećanju o inkluzivnom obrazovanju datom sa pravnim i strateškim reformama koje je Srbija usvojila 2009, udeo Roma u specijalizovanim obrazovnim institucijama ostaje visok. Istraživački podaci ERRC-a, prikupljeni iz 31 škole širom zemlje, ukazuju na kontinuiran i znatan stepen prezastupljenosti romske dece u „specijalnim školama”. Nadalje, u jednom delu pojedinačnih škola izuzetno su visoki procenti romskih učenika, i dosežu čak 73 procenta u školskoj 2012/13.

Broj i procenat romskih i neromskih učenika u školama i odeljenjima za obrazovanje učenika sa smetnjama u razvoju

Školska godina	Romski učenici (podaci za Vojvodinu)	%	Svi učenici	Romski učenici (ERRC istraživanje)	%	Svi učenici
2010/2011	736	28.26	2604	-	-	-
2011/2012	623	27.29	2300	808	23	3539
2012/2013	557	26.15	2130	690	21	3306

Škole sa najvišim procentom romske dece u školskoj 2012/2013. godini

Škola	Apsolutni broj	% romskih učenika
ŠOSO „Vidovdan” u Boru	69	73%
OŠ „Sveti Sava” u Prokuplju	23	68%
ŠOSO „Veselin Nikolić” u Kruševcu	75	63%
OŠ „Novi Beograd” u Beogradu	58	40%

Indikatori smanjenja u broju novoupisanih u obrazovanju učenika sa smetnjama u razvoju

- Podaci iz ERRC istraživanja otkrivaju da je ukupno 41 romski učenik upisan u prvi razred 2011/12. godine, što dostiže petinu (20%) svih takvih učenika. U školskoj 2012/13, i apsolutni broj novih prvaka (24 učenika) i njihov procenat u odnosu na sve takve učenike (11%) postaje sve manji. Naročito ovi poslednji podaci ukazuju na pozitivan trend smanjivanja prezastupljenosti romske dece, ali prezastupljenost je i dalje iznad nivoa učešća romskih učenika u redovnom obrazovanju.
- Dalje, prema ERRC istraživanju, u školskoj 2012/2013. samo je dvoje romske dece upisano u škole za OUSR bez mišljenja Interresorne komisije.

Razlozi iz kojih romski učenici pohađaju obrazovanje za učenike sa smetnjama

- Prema rezultatima ankete, u samo jednoj petini slučajeva (22%) je roditelj ili drugi stariatelj preduzeo inicijativu da se dete proceni da bi se znalo koji je tip škole odgovarajući. Prvi korak u pravcu „specijalne škole” se očigledno preduzima sledeći savet prosvetnih i zdravstvenih radnika.
- Pristanak ispitanika na „specijalno obrazovanje” dat je pod velikim uticajem doživljenog autoriteta profesionalnog osoblja uključenog u proces, i socio-ekonomskih faktora koji stvaraju prepreke vezane za obrazovanje romskih učenika.
- Rezultati ankete takođe ukazuju da je, i pored objašnjenja koja su davali u podršku specijalizovanim institucijama, većina ispitanika (63%) ipak izjavila da bi više voleli kada bi se njihova deca obrazovala u redovnim školama.

Nedovoljna pomoć deci da ostanu u redovnim školama

- Praksa prebacivanja učenika iz redovnih u škole za OUSR se i dalje nastavlja. I ukupan broj učenika i broj romskih učenika su se čak povećali od 2011/2012. do 2012/2013.
- U 70% slučajeva, intervjuisane osobe su potvrdile da škola nije pružila nikakvu dodatnu podršku njihovoj deci, sa ciljem da učenici ostanu upisani u redovne škole, umesto da se prebacuju u „specijalne škole”.
- U slučaju učenika prebačenih u „specijalne škole” nakon što su proveli neko vreme u redovnom obrazovanju, 41 procenat njihovih roditelja i staratelja nikada nije bio kontaktiran u vezi poteškoća na koje su nailazila njihova deca.
- Kada učenici jednom završe u specijalizovanoj obrazovnoj instituciji, skoro da nema povratka, i samo je jedan u deset ispitanika pokušao da učenika prebaci u (ili nazad u) redovnu školu.

Ograničene informacije roditeljima – sposobnost roditelja da donesu informisanu odluku o obrazovnim izborima svoje dece

- Velika većina ispitanika (75%) u ERRC anketi je rekla da ih komisija nije informisala o ograničenjima i negativnim posledicama povezanim sa pohađanjem škole za OUSR.
- 71% nisu čuli od komisije da imaju pravo da odbiju mišljenje komisije.
- Skoro polovina ispitanika je rekla da nisu dobili nikakve informacije od članova komisije za procenu o tome šta bi procena trebalo da uspostavi.
- 10% roditelja i staratelja romskih učenika iz „specijalnih škola” nije poznavalo pravu prirodu škola koje pohađaju njihova deca i mladi.
- Članovi komisije su tražili od čak 41 procenta roditelja i staratelja da potpišu vezane dokumente, a da im nisu objasnili o čemu su ti dokumenti.
- Praktično tri četvrtine ispitanika u anketi odgovorilo je da im nije rečeno da mogu prisustvovati proceni komisije.
- Nakon procene komisije, dvema trećinama ispitanika nisu rečeni razlozi za odluku komisije da se dete uputi u „specijalnu školu”.

Tretman romske dece u redovnom obrazovanju¹

46% ispitanika je tvrdilo da tretman dece u redovnom obrazovanju nije bio dobar. Najčešće spomenuti razlozi su sledeći:

- nastavnici su ignorisali učenika (50%),
- učenik je morao da sedi u zadnjem redu (50%),
- nastavnici su ponižavali učenika pred vršnjacima (39%).

1 Ispitanici su mogli da izaberu više odgovora na ovo pitanje.

Najčešći razlozi zašto su učenici trpeli maltretiranje od strane vršnjaka bili su:

- romski etnicitet (75%)
- ometenost ili loše ocene (42%)
- siromaštvo (33%).

Preporuke

Ovi ključni nalazi vode nas do zaključka da je potrebna brža i energičnija akcija od strane prosvetnih vlasti, i ERRC poziva Vladu Srbije da iskoreni prezastupljenost i segregaciju romske dece u „specijalnim školama“:

- Sprovesti inkluzivno obrazovanje onako kako to odgovarajuće zakonodavstvo i međunarodni standardi ljudskih prava nalažu i uređuju.
- Okončati segregaciju romske dece u „specijalne škole” i opštu praksu razdvajanja učenika na osnovu intelektualnih sposobnosti.
- Primeniti Nacionalni akcioni plan za obrazovanje Roma za period od 2012-2014. godine, tako što će se obezbediti odgovarajući ljudski i novčani resursi, a posebno primeniti njegove mere koje se odnose na prezastupljenost romskih učenika u „specijalnim školama”.
- Zabraniti segregaciju po osnovu etničke pripadnosti u školama u Srbiji, a posebno u školama za učenike sa smetnjama u razvoju.
- Posebno primeniti zabranu upisa učenika koji nisu mentalno ometeni u obrazovne institucije namenjene učenicima koji su mentalno ometeni, bez obzira na pristanak roditelja ili njihov zahtev.
- Odmah se pozabaviti situacijom u školama za učenike sa smetnjama u razvoju u kojima postoji krajnje velik udeo romskih učenika, prebaciti pogrešno upisane učenike u obližnje redovne škole, i potpuno podržati integraciju prebačenih učenika u redovne škole.
- Olakšati prelazak učenika iz „specijalnih” u redovne škole, tako što će se, i na državnom i na lokalnom nivou, obezbediti dodatna podrška i olakšice za redovne škole koje prihvataju učenike iz „specijalnih škola”.
- Roditeljima i starateljima dece koja nemaju smetnje u razvoju a koja su pogrešno upisana u „specijalne škole” obezbediti mogućnost da preduzmu odgovarajuće pravne mere.
- Informisati romske roditelje i staratelje o obezbeđivanju inkluzivnog obrazovanja za njihovu decu i obezbediti da prosvetni stručnjaci, u toku odgovarajućih procedura, pruže potpune informacije roditeljima i starateljima.
- Obezbediti finansijsku podršku nevladinim organizacijama da među romskim roditeljima i starateljima sprovedu informativne kampanje o njihovim pravima i obavezama u vezi obrazovanja dece, i prednostima inkluzivnog obrazovanja u redovnim školama.
- Ubrzati proces revizije pravila i odredbi koji se odnose na rad interesornih komisija da bi se osiguralo da one svoj posao obavljaju valjano, stručno i po zakonu.
- Obezbediti konkretnu podršku i pomoć romskim roditeljima koji žele da svoje dete školuju u inkluzivnom obrazovanju.
- Povećati broj romskih pedagoških asistenata u predškolskim i osnovnoškolskim institucijama da bi se osiguralo kvalitetno inkluzivno obrazovanje za romsku decu.

- Redovno prikupljati podatke u vezi sa obrazovanjem i posebno u vezi sa „specijalnim obrazovanjem“, razdvojene po nacionalnoj pripadnosti i polu, te podatke učiniti javno dostupnim, uz garanciju poštovanja državnih i međunarodnih standarda o zaštiti podataka.

ERRC se nada da će njihovo istraživanje na terenu i prikupljanje podataka pomoći nadležnima u oblasti prosvete u Srbiji u njihovom radu na postizanju trajne, pozitivne promene i, posebno, u radu na okončanju segregacije u školskom sistemu u Srbiji; to uključuje sve oblike segregacije, poput izdvajanja romskih učenika na osnovu nacionalne pripadnosti i razdvajanja učenika na osnovu intelektualnih sposobnosti.

1 Uvod

Srbija je započela sa značajnom i preko potrebnom promenom kursa u oblasti obrazovanja sa usvajanjem novog Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (ZOSOV) 2009. godine.² Pored mnogih drugih inovacija, ZOSOV je stvorio osnov za velike promene u inkluzivnom kvalitetnom obrazovanju, uključujući inkluzivno obrazovanje Roma. Bilo je krajnje vreme, jer romski učenici u Srbiji zaostaju za svojim neromskim vršnjacima u pogledu upisanosti u školu, pohađanja i postignuća, a pored toga su izloženi diskriminaciji i segregaciji u obrazovanju. Segregacija romskih učenika u takozvane „specijalne škole” za učenike sa smetnjama u razvoju je već godinama tema koju naročito brižno prati Evropski centar za prava Roma (European Roma Rights Centre – ERRC), kao i tela koja prate sprovođenje međunarodnih ugovora. Na primer, 2011. godine je Komitet Ujedinjenih nacija (UN) za eliminaciju rasne diskriminacije izrazio zabrinutost zbog segregacije Roma u obrazovanju u Srbiji.³ Kontinuirana segregacija romskih učenika u „specijalne škole” dovodi Srbiju pod rizik od sudskih postupaka zbog kojih je, u poslednjih nekoliko godina, Evropski sud za ljudska prava osudio Češku,⁴ Grčku,⁵ Hrvatsku⁶ i Mađarsku⁷ zbog diskriminacije romske dece u ostvarivanju njihovog prava na obrazovanje.

Četiri godine nakon usvajanja ZOSOV-a, obećanje koje je dato uvođenjem inkluzivnog obrazovanja ostaje neispunjeno za većinu romske dece i omladine u specijalizovanim ustanovama za učenike sa smetnjama u razvoju. Da bi ilustrovao opseg fenomena prezastupljenosti Roma u takvim školama, ERRC je 2013. godine započeo prikupljanje podataka, gde smo tražili statističke informacije vezane za prezastupljenost romskih učenika u „specijalnim školama” širom Srbije. Ovaj istraživački poduhvat dopunila je anketa sprovedena na deset lokacija širom Srbije, u 128 domaćinstava u kojima žive romski učenici iz „specijalnih škola”. Tokom istraživanja, tim od 15 romskih istraživača, koje je ERRC prethodno obučio, razgovarao je sa romskim roditeljima i starateljima o procesima koji su doveli do upisa njihove dece u „specijalne škole”. U ovom izveštaju su predstavljeni rezultati ERRC-ovog prikupljanja podataka, te terenskog istraživanja, u nadi da će oni dovesti do značajnih i dugotrajnih promena, i okončati segregaciju romske dece i omladine u škole za učenike sa mentalnim ometenostima.

2 Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, „Službeni glasnik RS,” br. 72/2009, 52/2011, 55/2013, dostupno na srpskom jeziku na: <http://www.mpn.gov.rs/dokumenta-i-propisi/zakoni/obrazovanje-i-vaspitanje?lang=sr-YU>.

3 Komitet za eliminaciju rasne diskriminacije, *Concluding Observations of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination: Serbia*, 2011, dostupno na: http://www.bayefsky.com/docs.php/area/concllobs/treaty/cerd/opt/0/state/100004/node/3/filename/serbia_t4_cerd_78.

4 *D.H. protiv Češke Republike*.

5 *Sampanis protiv Grčke i Sampani protiv Grčke*.

6 *Oršuš protiv Hrvatske*.

7 *Horvath i Kiss protiv Mađarske*.

2 Romi i obrazovanje učenika sa smetnjama u razvoju

Niz zakona i pravilnika usvojenih u Srbiji u poslednje vreme utiru put ka obrazovnoj inkluziji romske dece. Novi krovni Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (ZOSOV), usvojen 2009, uneo je velike promene u sistem osnovnog obrazovanja u Srbiji. Posle ovog zakona, vlasti su takođe usvojile i Pravilnik o dodatnoj obrazovnoj, zdravstvenoj i socijalnoj podršci detetu i učeniku (2010),⁸ Pravilnik o bližim uputstvima za utvrđivanje prava na individualni obrazovni plan, njegovu primenu i vrednovanje (2010),⁹ Pravilnik o ocenjivanju učenika u osnovnom obrazovanju i vaspitanju (2011)¹⁰ i novi Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju (ZOOV) (2013).¹¹

Obrazovni sistem u Srbiji, prema novom zakonodavstvu, trebalo bi da je svima jednako dostupan, bez diskriminacije i izdvajanja po više osnova, uključujući etnicitet i invaliditet.¹² Zakon zahteva od škola da se prilagode potrebama učenika,¹³ naročito upotrebom individualnih obrazovanih planova (IOP) pripremljenih za učenike.¹⁴ Prema ZOSOV-u, obavezni pripremni predškolski program za svu decu uzrasta od pet i po do šest i po godina produžen je na devet meseci, radi poboljšanja pripremljenosti dece za školu. Uveo je, takođe, i poziciju pedagoškog asistenta, koji pruža dodatnu podršku učenicima kojima je podrška potrebna.¹⁵ Zakon o socijalnoj zaštiti takođe omogućava da takvim učenicima podršku daju i personalni asistenti.¹⁶

Upis u školu je sada bezuslovan i inkluzivan, i u nekim izuzetnim slučajevima deca se u Srbiji sada mogu upisati u školu bez određenih ličnih dokumenata, što je veoma relevantno za onu romsku decu koja su „pravno nevidljiva“ zbog nedostatka ličnih isprava, u većini slučajeva izvod iz matične knjige rođenih.¹⁷ Prema ZOSOV-u, sada nema formalnih prepreka da bilo

8 Pravilnik o dodatnoj obrazovnoj, zdravstvenoj i socijalnoj podršci detetu i učeniku, „Službeni glasnik RS“, br. 63/2010.

9 Pravilnik o bližim uputstvima za utvrđivanje prava na individualni obrazovni plan, njegovu primenu i vrednovanje, „Službeni glasnik RS“, br. 76/2010.

10 Pravilnik o ocenjivanju učenika u osnovnom obrazovanju i vaspitanju, „Službeni glasnik RS“, br. 74/2011.

11 Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju, „Službeni glasnik RS“, br. 55/2013.

12 ZOSOV, član 3(1)(1).

13 ZOSOV, član 3(1)(4).

14 Individualni obrazovni planovi su formalni dokumenti koji opisuju plan institucije za dodatnu podršku obrazovanju određenog učenika, između ostalog sa specifičnim ciljevima obrazovnih aktivnosti u pitanju, detaljima individualnih aktivnosti podrške, definisanjem posebnih standarda postignuća, osoblja koje treba biti uključeno u aktivnosti, i sveopšti vremenski okvir sprovođenja IOP-a (Pravilnik o bližim uputstvima za utvrđivanje prava na individualni obrazovni plan, njegovu primenu i vrednovanje, član 5).

15 Pedagoški asistenti pružaju dodatnu pomoć i podršku deci i učenicima, u zavisnosti od njihovih potreba, i takođe pomažu nastavnicima i drugom obrazovnom osoblju da poboljšaju svoj rad sa decom i učenicima kojima je potrebna dodatna obrazovna podrška (ZOSOV, član 117).

16 Personalni asistenti podržavaju različite kategorije pojedinaca koji su u nepovoljnom položaju, da bi im poboljšali kvalitet života i omogućili im da vode aktivne i nezavisne živote (Zakon o socijalnoj zaštiti, „Službeni glasnik RS“, br. 24/2011, članovi 40 i 45).

17 ZOSOV, član 98; ZOSOV, međutim, ne kaže da li će ovi učenicima biti dozvoljeno da završe osnovnu školu ako do mature ne obezbede dokumente koji im nedostaju.

koje dete pohađa redovnu osnovnu školu, zajedno sa obaveznim formiranjem timova za inkluziju u školama.¹⁸

Iako odvojena odeljenja za učenike sa smetnjama u razvoju više ne mogu da se formiraju,¹⁹ škole za učenike sa smetnjama u razvoju – takozvane „specijalne škole”²⁰ – ipak i dalje funkcionišu, a odeljenja već oformljena u okviru redovnih škola nastavljaju sa radom. Učenici bi trebalo da pohađaju „specijalne škole” samo u izuzetnim slučajevima, i kada je to u najboljem interesu deteta.²¹ Osnovne škole za OUSR takođe treba da pružaju podršku redovnim osnovnim školama, sa ciljem promovisanja inkluzivnih praksi.²²

Nekadašnje Komisije za kategorizaciju, koje su odlučivale o tipu škole koju će jedan učenik pohađati, više ne postoje. Umesto njih, ZOSOV je uveo interesorne komisije (IRK). Nakon upisa učenika u redovnu školu, a u slučaju da je učeniku potrebna dodatna podrška, škola omogućava pristup IRK radi vršenja procene o vrsti dodatne pomoći koju treba pružiti; dalje, učenik se može upisati u „specijalnu školu” samo ako postoji i odluka IRK koja podržava ovaj korak, i pristanak učeničkih roditelja.²³ Generalno, svrha procene od strane IRK je da omogući socijalnu inkluziju putem pružanja dodatne podrške detetu ili učeniku u pristupu njihovim pravima, službama i resursima.²⁴

Četiri godine nakon usvajanja ZOSOV-a, sprovođenje zakona i pravilnika znatno varira od škole do škole. Tome doprinose brojni faktori. Primarno, moralo je da prođe određeno vreme da se usvoje dodatni zakoni i podzakonski akti, da bi implementacija ZOSOV-a bila praktično moguća.²⁵ Nekima od ovih dokumenata, naročito Pravilniku o dodatnoj podršci, potrebna je ozbiljna revizija, prema rečima prosvetnih radnika, i novi nacrt Pravilnika čeka na usvajanje još od januara.²⁶ Na praktičnom nivou, postavljaju se takođe pitanja vezana za nedostatak kapaciteta škola da sprovedu zakon, naročito one aspekte koji se tiču inkluzivnog obrazovanja.

18 ZOSOV, član 3(3)(4).

19 ZOSOV, član 98(7).

20 Striktno formalno, član 3 Zakona o osnovnom obrazovanju i vaspitanju iz 2013. koristi izraz „osnovna škola za učenike sa smetnjama u razvoju.” Ove škole su ranije bile poznate kao „specijalne škole” i kolokvijalno se i dalje zovu na isti način. Radi jednostavnosti, ovaj izveštaj će za ove škole koristiti izraz „specijalne škole” ili škole za obrazovanje učenika sa smetnjama u razvoju (škole za OUSR).

21 ZOOV, član 10(2).

22 ZOOV, član 18(3).

23 ZOSOV, član 98(7) i ZOOV, član 56. ZOOV eksplicitno pominje samo pristanak roditelja u ovom kontekstu, međutim staratelji mogu biti pravni zastupnici dece u jednakoj meri kao i roditelji, sa izuzetkom što odluke staratelja vezane za obrazovanje mora odobriti Centar za socijalni rad (Porodični zakon, „Službeni glasnik RS”, br. 18/2005, član 138).

24 Pravilnik o dodatnoj podršci, član 1(2).

25 Za više detalja, videti: European Roma Rights Centre i Centar za prava manjina, *Parallel Report by the European Roma Rights Centre and Minority Rights Centre, Concerning Serbia to the Human Rights Council, within its Universal Periodic Review, for consideration at its 15th session (21 January to 1 February 2013)* (Budimpešta: European Roma Rights Centre, 2012), dostupno na: <http://www.errc.org/reports-and-advocacy-submissions/errc-submission-to-un-hrc-on-serbia-july-2012/4037>.

26 Pravilnik o dodatnoj obrazovnoj, zdravstvenoj i socijalnoj podršci detetu i učeniku definiše uslove za preduzimanje procene potrebe za dodatnom obrazovnom, medicinskom ili socijalnom podrškom detetu ili učeniku, i definiše članstvo i način rada interesorne komisije (Pravilnik o dodatnoj podršci, član 1).

Nastavno osoblje se takođe često žalilo na poteškoće u sprovođenju inkluzivnog obrazovanja, uključujući pisanje i primenu individualnih obrazovnih planova.²⁷

2.1 „Specijalno obrazovanje” u strateškom okviru za obrazovanje Roma

Pored promena u zakonodavstvu, sve je veći fokus na inkluzivno obrazovanje u strateškim dokumentima koji se tiču obrazovanja romskih učenika u Srbiji. Strategija za razvoj obrazovanja u Srbiji do 2020, koju je Vlada Srbije usvojila, stavlja snažan akcenat na inkluzivnost i više puta ističe romsku decu kao specifičnu socijalno ugroženu grupu od posebne važnosti u obrazovanju.²⁸ Neki segmenti obaveza koje je Srbija preuzela u okviru Dekade za inkluziju Roma 2005–2015 sugerišu smanjivanje broja romske dece u „specijalnim školama”. Državni Nacionalni akcioni plan (NAP) za obrazovanje Roma iz 2005. predlagao je mere pisanja i usvajanja privremenih propisa za ponovnu procenu učenika greškom određenih za „specijalne škole”, testiranje i ponovno testiranje takvih učenika i njihovo prebacivanje u redovne institucije, i osmišljavanje specijalnih programa za rad sa takvim učenicima po njihovom prelasku u redovne institucije.²⁹ Štaviše, Strategija za unapređenje položaja Roma u Republici Srbiji, zvanično usvojena tek 2009, prepoznala je problem slanja romske dece u „specijalne škole” i pripisala to primarno društvenim i lingvističkim faktorima, pre nego stvarnom invaliditetu.³⁰ Stoga je jedan od ciljeva Strategije u oblasti obrazovanja i bilo pružanje kvalitetnog obrazovanja za Rome, uključujući i povratak u redovne škole za romske učenike koji nisu ometeni a koji ipak pohađaju „specijalne škole”. Na sličan način, prioritet Strategije za inkluziju romske dece u obrazovanje planira stvaranje sistema za adekvatnu procenu spremnosti za školu.

Revidirani NAP za obrazovanje Roma u periodu 2012-2014 izgrađen je na obrazovnim reformama iz 2009. i predlaže pisanje i reviziju zakonodavstva i propisa vezanih za obrazovanje, naročito u vezi prelaska iz „specijalnih” u redovne škole.³¹ Nadalje, revidirani NAP takođe predviđa podršku za inkluziju romskih učenika koji prelaze iz „specijalne” u redovnu školu, putem stvaranja mehanizama i procedura za takve transfere, osmišljavanjem programa podrške za sve takve učenike, i rad sa roditeljima u vezi sa upisom njihove dece u redovne škole. Indikatori predviđeni u NAP-u takođe uključuju broj učenika upisanih u „specijalne škole” bez mišljenja interesorne komisije.

27 Za više detalja, videti: European Roma Rights Centre, *Serbia: Country Profile 2011-2012* (Budimpešta: European Roma Rights Centre, 2013), dostupno na: <http://www.errc.org/article/serbia-country-profile-2011-2012/4166>.

28 Vlada Republike Srbije, *Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020*, dostupna na srpskom na: www.ff.uns.ac.rs/Files/StrategijaObrazovanja.pdf.

29 Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, *Jedinstveni akcioni plan za unapređenje obrazovanja Roma u Srbiji*, 2005, dostupno na engleskom jeziku na: <http://www.romadecade.org/article/decade-action-plans/9296>.

30 Služba za ljudska i manjinska prava, *Strategija za unapređenje položaja Roma u Republici Srbiji*, 2009, dostupno na srpskom na: <http://www.ljudskaprava.gov.rs/index.php/nacionalne-manjine/propisi-i-strategije>.

31 Kancelarija za ljudska i manjinska prava, *Akcioni plan za sprovođenje Strategije za unapređenje položaja Roma u Republici Srbiji za period 2012-2014*, 2013, dostupno na srpskom na: <http://www.ljudskaprava.gov.rs/index.php/ynacionalne-manjine-1/propisi-i-strategije>.

Nažalost, država nije odvojila sredstva za ovu aktivnost, koja bi trebala da bude gotova do kraja 2014, prema NAP-u, i fondovi treba da stignu samo kroz donacije. NAP navodi samo jednu donaciju u pogledu „specijalnog obrazovanja” romske dece, projekat Pružanja unapređenih usluga na lokalnom nivou (Delivery of Improved Local Services – DILS) Svetske banke (World Bank).³² Cilj DILS-a je građenje kapaciteta institucionalnih aktera i korisnika u poboljšanju pristupa i kvalitetu lokalnog pružanja usluga u oblastima zdravstva, obrazovanja i socijalne zaštite. Od marta 2008. DILS sprovode Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja (MPNTR), Ministarstvo zdravlja i Ministarstvo rada i socijalne politike u 55 opština u Srbiji, kroz široku partnersku mrežu koja uključuje 140 osnovnih škola i 55 romskih nevladinih organizacija. Komponenta IV ovog projekta, „Poboljšanje kapaciteta LSU i drugih lokalnih javnih institucija kao pružalaca usluga” (Improving Capacity of LSGs and Other Local Public Institutions as Service Providers), između ostalog se bavila i pitanjima obrazovanja Roma, putem grantova za poboljšanje kvaliteta u školama. DILS je, međutim, finansirao samo aktivnosti specifične za sam projekat i u ograničenom vremenskom periodu. Planirano je da se projekat završi u decembru 2013. i već se javljaju pitanja oko održivosti rezultata projekta, pre svega u vezi sposobnosti lokalnih samouprava da finansiraju i sprovode lokalne akcione planove za obrazovanje Roma.³³

Generalno gledano, ipak, nema sistematskog izveštavanja ili analize sprovođenja i efekta institucionalnih mera vezanih za Rome u „specijalnom obrazovanju” u Srbiji. Izveštaj same Vlade Srbije o napretku u sprovođenju aktivnosti u okviru Dekade Roma za 2012. tvrdi da su sva romska deca upisana u „specijalne škole” bez mišljenja interresorne komisije sada uključena u redovne škole, i da se redovno monitorišu programi dodatne podrške, osmišljeni za ove učenike.³⁴ Nadalje, od specijalnih škola je MPNTR zatražilo da pripreme programe podrške za romske učenike u višim razredima, da im pomognu u pripremi za završne ispite i upis u redovne srednje škole. Kako je, nažalost, vrlo često slučaj, ostaje nejasno do kog su stepena sprovedene ove obaveze, naročito u svetlu podataka prikupljenih u okviru ERRC istraživanja, koji će biti predstavljeni u poglavljima koja slede, i koji dokazuju kontinuirano prisustvo velikog broja romskih učenika u školama za učenike sa smetnjama u razvoju.

32 Više informacija o projektu dostupno je na internet stranici Svetske banke: <http://www.worldbank.org/projects/P096823/delivery-improved-local-services-project?lang=en&tab=overview>, i sajtu MPNTR Srbije: <http://www.dils.gov.rs/mp/>.

33 Email korespondencija sa Zdenkom Milivojević, MPNTR: 16. septembar 2013.

34 Vlada Republike Srbije, *Progress Report 2012*, 2013, dostupno na engleskom na: <http://www.romadecade.org/news/decade-progress-reports-for-2012/9276>.

3 Prezastupljenost romske dece u „specijalnim školama”

3.1 Zvanični podaci o romskoj deci u školama za učenike sa smetnjama u razvoju

Zvanični podaci o romskim učenicima koji stižu osnovno obrazovanje u školama za obrazovanje učenika sa smetnjama u razvoju (OUSR) u Srbiji nisu detaljni i nisu redovno dostupni. Jedini skorašnji podaci koji su dostupni, za školsku 2010/2011. godinu, navode broj romskih učenika „specijalnih škola” kao 1.199, što čini 28% od ukupnog broja od 4.248 učenika takvih škola.³⁵ Osim toga, istraživači su jedino mogli da se oslone na studiju koju su prethodno izdali nekadašnji Institut za otvoreno društvo (Open Society Institute – OSI) i Fond za otvoreno društvo Srbija, pre nego što je novo zakonodavstvo o inkluzivnom obrazovanju stupilo na snagu. Na osnovu podataka dobijenih od 88% „specijalnih škola” u Srbiji u tom trenutku, OSI istraživanje je ustanovilo da je udeo Roma među učenicima škola za OUSR dostigao 30% u školskoj godini 2007/08, i 32% u 2008/09.³⁶

Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice Autonomne Pokrajine Vojvodine (u daljem tekstu: Pokrajinski sekretarijat) je izuzetak u ovom pogledu, jer prikuplja podatke razdvojene po etnicitetu za sve veće etničke grupe koje žive u Vojvodini, uključujući Rome. Od 2011. godine ovi su podaci dostupni javnosti na internet stranici Pokrajinskog sekretarijata i ažuriraju se svake godine.³⁷ Prema statističkim izveštajima Pokrajinskog sekretarijata, broj romskih učenika koji pohađaju osnovnoškolski nivo obrazovanja za učenike sa smetnjama u razvoju se postepeno smanjuje u Vojvodini.³⁸

Od školske godine 2010/2011. do godine 2012/2013, broj romskih učenika u školama i odeljenjima za OUSR smanjio se sa 736 na 557 učenika; ovaj process odražava opšte smanjenje broja učenika u školama i odeljenjima za OUSR (sa 2.604 na 2.130).³⁹ Ipak, što se tiče udela

35 Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja, *Obrazovno-vaspitne ustanove za decu i učenike sa smetnjama u razvoju u Republici Srbiji* (Beograd: Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja, 2012), 38.

36 Open Society Institute, *Romska deca u „specijalnom obrazovanju” u Srbiji: Prezastupljenost, niska postignuća i uticaj na život* (Budimpešta: Open Society Institute, 2010), 61.

37 Ovi dokumenti su dostupni na srpskom jeziku: <http://www.puma.vojvodina.gov.rs/documents.php>.

38 Broj učenika u redovnim osnovnim školama se delimično takođe smanjuje, ali je školske 2012/2013. bilo u pitanju smanjenje od samo 1,25% u poređenju sa brojem učenika prethodne školske godine; očigledno je, i pozitivno je, to što do smanjenja celokupnog broja učenika u OUSR dolazi bržim tempom (7,4% od 2011/12. do 2012/13) a u slučaju romskih studenata u OUSR dostiže 10,58% za isti period.

39 Videti godišnje izveštaje Pokrajinskog sekretarijata: Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice Autonomne Pokrajine Vojvodine, *Informacija o osnovnom obrazovanju i vaspitanju učenika sa posebnim osvrtnom na obrazovanje pripadnika nacionalnih manjina u AP Vojvodini u školskoj 2010/11. godini* (Novi Sad: Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice Autonomne Pokrajine Vojvodine, maj 2011); Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice Autonomne Pokrajine Vojvodine, *Informacija o osnovnom obrazovanju i vaspitanju učenika sa posebnim osvrtnom na obrazovanje pripadnika nacionalnih manjina u AP Vojvodini u školskoj 2011/12. godini* (Novi Sad: Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice Autonomne

romske dece u okviru celokupne učeničke populacije u obrazovanju za učenike sa smetnjama u razvoju, i dalje ima razloga za zabrinutost. Tokom 2010/2011, 28,26% ovih učenika je bilo romskog porekla, što se 2012/2013. smanjilo tek na 26,15%.⁴⁰ Oni se obrazuju u 13 škola za OUSR (tri osnovne škole i deset škola za osnovno i srednje obrazovanje) ili u odeljenjima za OUSR u okviru 54 redovne osnovne škole u 28 lokalnih samouprava.⁴¹

Romski i neromski učenici u školama i odeljenjima za OUSR (Vojvodina)⁴²

Školska godina	Ukupan broj OUSR učenika	Broj romskih učenika	Romi kao udeo OUSR učenika	Godišnje smanjenje romskih OUSR učenika
2010/2011	2604	736	28,26%	-
2011/2012	2300	623	27,29%	15,35%
2012/2013	2130	557	26,15%	10,58%

Ovakav trend opadanja je pohvalan, ali nipošto nije reprezentativan za učešće Roma u stanovništvu Vojvodine. Ilustrativno je to što, prema podacima sa poslednjeg popisa stanovništva, obavljenog u Srbiji 2011, 42.391 Roma živi u Vojvodini, kao 2,19% ukupnog stanovništva od 1.931.809.⁴³ Pored toga, romski učenici su činili samo 5,43% učenika u redovnim osnovnim školama u Vojvodini školske 2012/2013.⁴⁴

Dalje, tokom školske 2012/13, 107.692 učenika srpske nacionalnosti pohađalo je redovne osnovne škole, u poređenju sa 934 srpska učenika u OUSR, u odnosu 115:1. U slučaju Roma, taj odnos je samo 14:1, sa 557 učenika u OUSR i 8.272 učenika u redovnom osnovnom obrazovanju – prema tome, na svakih 14 romskih učenika u redovnim osnovnim školama dolazi jedan učenik u OUSR.⁴⁵ Očigledno je da su Romi još uvek u značajnoj meri prezastupljeni u obrazovanju za učenike sa smetnjama u razvoju u Srbiji.

U avgustu 2013, ERRC je takođe zatražio od Pokrajinskog sekretarijata podatke o romskim učenicima koji osnovno obrazovanje stiču samo u školama za OUSR (ne računajući one koji pohađaju odeljenja za OUSR u redovnim osnovnim školama, što je slučaj sa gore citiranim podacima).⁴⁶ Prema ovom izvoru, ukupno je 356 romskih učenika školske 2011/2012. i 306 učenika školske 2012/2013. pohađalo osnovne škole za OUSR u Vojvodini. Od ovog broja, samo je devet

Pokrajine Vojvodine, maj 2012); Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice Autonomne Pokrajine Vojvodine, *Informacija o osnovnom obrazovanju i vaspitanju učenika, s posebnim osvrtom na obrazovanje pripadnika manjinskih nacionalnih zajednica u Autonomnoj Pokrajini Vojvodini u školskoj 2012/13. godini* (Novi Sad: Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice Autonomne Pokrajine Vojvodine, maj 2013).

40 Pokrajinski sekretarijat, *Informacija* (2011); Pokrajinski sekretarijat, *Informacija* (2013).

41 Pokrajinski sekretarijat, *Informacija* (2012), 2, i Pokrajinski sekretarijat, *Informacija* (2013), 3.

42 Zvanični podaci Pokrajinskog sekretarijata za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice Autonomne Pokrajine Vojvodine; vidi fusnotu 39 za tačne reference.

43 Republički zavod za statistiku, dostupno na srpskom jeziku na: <http://webzrs.stat.gov.rs/WebSite/Public/ReportResultView.aspx?rptId=1210>.

44 Pokrajinski sekretarijat, *Informacija* (2013), 25.

45 Pokrajinski sekretarijat, *Informacija* (2013), 9, 12 i 25.

46 Pokrajinski sekretarijat je blagovremeno odgovorio i podaci su dobijeni u štampanom obliku 27. avgusta 2013.

učenika (2,5%) školske 2011/12, i sedam učenika (2,3%) školske 2012/13. novoupisano u prve razrede. Treba primetiti da šest od ukupno devet škola nije upisalo nijednog romskog učenika u svoje prve razrede školske 2011/12, a ovaj broj je porastao na devet škola školske 2012/13. Pokrajinski sekretarijat je takođe ustupio podatke o romskim učenicima u svakoj školi za OUSR u Vojvodini, ali samo u apsolutnim brojevima, i bez podataka za sveukupnu učeničku populaciju ovih škola, tako da nije moguće tačno izračunati procenat romskih učenika, i spram toga izvući bilo kakve zaključke o mogućoj prezastupljenosti romske dece na osnovu samo ovih podataka.

3.2 ERRC istraživanje o zastupljenosti Roma u školama za OUSR

Kao što je ranije napomenuto, osim u pozitivnom primeru Vojvodine, podrobni podaci o romskim učenicima u školama za OUSR nisu, inače, tako lako dostupni kada je u pitanju ostatak Srbije. U odgovor na oskudicu informacija o ovoj temi na teritoriji cele zemlje, ERRC je odlučio da prikupi relevantne podatke direktno od škola. Početkom aprila 2013. godine ERRC je poslao upitnike 41 osnovnoj školi za OUSR širom Srbije, tražeći podatke koji se odnose na romsku decu koja su pohađala te škole za vreme tekuće i prethodne školske godine. Na osnovu Zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja⁴⁷ iz 2004. godine, ERRC je zatražio od škola da nam pošalju precizne podatke u roku od dve nedelje od primitka zahteva. U suprotnom, tražili smo od škola da pruže makar neko razumno objašnjenje zašto su podaci nedostupni. U suštini, ERRC je tražio podatke za školsku 2011/2012. i 2012/2013. godinu za sve učenike, kao i odvojene podatke posebno za romske učenike, u vezi sledećih informacija:

- Ukupan broj učenika koji pohađaju školu;
- Broj upisane dece u prvi razred u toku školske godine;
- Broj učenika prebačenih iz redovnih škola u njihovu školu za OUSR u toku školske godine;
- Broj učenika prebačenih iz njihove škole za OUSR u redovne škole u toku školske godine;
- Broj novoupisanih učenika bez prethodno pribavljenog mišljenja nadležne IRK;
- Broj učenika sa lakom mentalnom ometenošću; i
- Broj devojčica koje pohađaju školu.

Od 41 škole koju smo kontaktirali, 25 njih je dostavilo svoje podatke do 7. maja 2013.⁴⁸ Uz to, još četiri škole su poslale objašnjenja zašto u njihovom slučaju podaci nisu bili dostupni ili nisu bili relevantni.⁴⁹ Krajem maja 2013, ERRC je uložio žalbe Povereniku za informacije

⁴⁷ Srbija, Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja, „Službeni glasnik Republike Srbije” 120/04, 54/07, 104/09 i 36/10, član 15/1.

⁴⁸ Videti Prilog 1 za spisak svih škola.

⁴⁹ Škole o kojima je reč su OŠ „Dr Dragan Hercog” u Beogradu, OŠ „Ljubomir Aćimović” u Beogradu, ŠOSO „Sveti Sava” u Beogradu i OŠ „Mladost” u Knjaževcu. OŠ „Mladost”, na primer, je škola specijalizovana za obrazovanje omladine sa problemima u ponašanju i ne mogu pružiti informacije o svojim učenicima sem ukoliko to ne traži MPNTR i uz dozvolu roditelja i staratelja (email prepiska sa neimenovanim predstavnikom OŠ „Mladost”: 17. april 2013.godine). OŠ „Dragan Hercog” je škola koja privremeno obrazuje hospitalizovanu decu i omladinu, kao i one koji zbog zdravstvenih razloga ne mogu napustiti kuću; ovi učenici se vraćaju u svoje prvobitne obrazovne ustanove nakon što se njihovo zdravstveno stanje popravi (email prepiska sa Ljiljanom Milović, OŠ „Dragan Hercog”: 16. april 2013).

od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti u vezi sa nerešenim slučajevima dvanaest škola koje do tog trenutka nisu bile odgovorile.⁵⁰ U roku od dve nedelje od podnošenja žalbi, šest škola je dostavilo tražene podatke.⁵¹ Još uvek su nerešeni slučajevi šest škola koje do oktobra 2013. nisu dostavile svoje podatke.⁵²

Od ukupno 31 škole koje su dostavile statističke podatke koje je tražio ERRC, 13 su osnovne škole za OUSR, a 18 škola za OUSR radi i na osnovnom i na srednjoškolskom nivou (tzv. škole za osnovno i srednje obrazovanje – ŠOSO). Pet od ovih škola – jedna osnovna i četiri ŠOSO – su škole koje su specijalizovane uglavnom za obrazovanje dece sa oštećenjem vida, sa problemima u govoru i /ili oštećenjem sluha.⁵³ Način na koji su učenici identifikovani kao „Romi” nije naveden, a u svom odgovoru, jedna škola je, na primer, iznela da se neki učenici izjašnjavaju i kao Albanci i kao Romi, a druga je objasnila da njihovi podaci nisu pouzdani zato što ta škola ne zahteva od roditelja da izjašnjavaju nacionalnu pripadnost svoje dece.

3.2.1 (PRE)ZASTUPLJENOST ROMA MEĐU UČENICIMA „SPECIJALNIH ŠKOLA”

Slično trendovima koji se mogu naći u zvaničnoj statistici iz Vojvodine, podaci koje je ERRC dobio od 31 škole iz cele Srbije (uključujući Vojvodinu) takođe ukazuju na smanjenje u broju učenika svih nacionalnosti, kao i na smanjenje broja romskih učenika u školama za OUSR, u periodu od školske 2011/12. do 2012/13.⁵⁴

Romski i neromski učenici u školama i odeljenjima OUSR⁵⁵

Školska godina	Ukupan br. učenika škola za OUSR	Br. romskih učenika u školama za OUSR	Romi među svim učenicima škola za OUSR	Godišnje umanjeње romskih učenika u školama za OUSR
2011/2012	3539	808	23%	-
2012/2013	3306	690	21%	14,6%

Očigledno je da je, uprkos opadanju u apsolutnim brojevima, još uvek preko jedne petine učenika u ovim školama romske nacionalnosti. Radi ilustracije, prema popisu iz 2011. godine, Romi čine samo 2,05% stanovništva u Srbiji. Po nezvaničnim procenama smatra se da je srazmeran udeo Roma u stanovništvu Srbije viši, oko 6%. Romska populacija je, u demografskom

50 Srbija, Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja, „Službeni glasnik Republike Srbije” 120/04, 54/07, 104/09 i 36/10, član 22.

51 Škole o kojima je reč su: ŠOSO „Anton Skala” u Staroj Pazovi, ŠOSO „Bubanj” u Nišu, OŠ „Dragan Kovačević” u Beogradu, OŠ „Jovan Jovanović Zamaj” u Šidu, ŠOSO „Milan Petrović” u Novom Sadu i ŠOSO „Veselin Nikolić” u Kruševcu.

52 Škole o kojima je reč su ŠOSO „1. novembar” u Čačku, ŠOSO „11.oktobar” u Leskovcu, OŠ „Miodrag Matić” u Pirotu i ŠOSO „Sveti Sava” u Umki (Beograd).

53 OŠ „Dragan Kovačević” i ŠOSO „Veljko Ramadanović”, obe u Beogradu, obrazuju učenike sa oštećenjem vida. ŠOSO „Bubanj” u Nišu, ŠOSO „Školski centar za obrazovanje učenika sa oštećenjem sluha” u Subotici i ŠOSO „11. maj” u Jagodini su specijalizovane za obrazovanje učenika sa oštećenjem sluha i problemima u govoru.

54 Ukoliko nije drugačije navedeno, izvori svih podataka koji su izneseni u ovom poglavlju su izveštaji iz škola koje je ERRC primio u toku proleća i leta 2013.

55 Izvor svih podataka predstavljenih u tabelama u poglavlju 3.2. je ERRC, na osnovu podataka koji su dobijeni direktno od škola. Videti Prilog 2 za potpun pregled svih podataka dobijenih od škola.

smislu, tipično mlada, te procenat romske dece osnovnoškolskog uzrasta može dospeti i do 10% ukupne populacije u ovoj starosnoj kategoriji.⁵⁶ To je i dalje značajno ispod udela romskih učenika u školama za OUSR.

Uz to, prema dobijenim podacima za obe godine, skoro dve trećine romskih učenika u školama za OUSR su dečaci, iako srazmeran udeo romskih devojčica značajno varira od jedne škole do druge; u ŠOSO „Vukašin Marković” u Kragujevcu i u OŠ „Miloje Pavlović” u Beogradu, devojčice zapravo čine većinu svih romskih učenika u datoj školskoj godini (67, odnosno 65%).

Dve škole imaju izuzetno visok udeo romskih učenika: ŠOSO „Vidovdan” u Boru je na vrhu liste sa velikom većinom učenika romske nacionalnosti u ukupnom broju đaka – 95 romskih (81%) od ukupno 118 učenika u 2011/12. godini, uz mali pad na 69 romskih učenika (73%) od ukupno 95 u 2012/13. Sledi OŠ „Sveti Sava” u Prokuplju sa 75% romskih učenika (39 od 52) u 2011/12. godini, i smanjenjem na 68% romskih učenika (23 od 34) u 2012/13. Osim toga, više od polovine učenika ŠOSO „Veselin Nikolić” u Kruševcu su Romi: 56% (76 od 136) u 2011/12. godini, što je, začudo, poraslo na 63% (75 od 119) u 2012/13.

Udeo romskih učenika u ukupnom broju učenika pojedinih škola za OUSR

Ime škole	Školska godina 2011/2012	Školska godina 2012/2013
ŠOSO „Vidovdan”, Bor	81%	73%
OŠ „Sveti Sava”, Prokuplje	75%	68%
ŠOSO „Veselin Nikolić”, Kruševac	56%	63%
OŠ „Novi Beograd”, Beograd	48%	40%
ŠOSO „Bubanj”, Niš	41%	37%

U deset škola udeo romskih učenika je stagnirao u datom periodu, a u 16 škola, prema podacima koje su škole pružile, taj udeo je opao, što je najprimetnije u slučaju OŠ „12. septembar” u Negotinu, sa padom od 17 procentnih poena, i u slučaju ŠOSO „Jelena Varjaški” u Vršcu sa 12 procentnih poena pada u udelu romskih učenika u ukupnom broju učenika.

Ranije pomenuta ŠOSO „Veselin Nikolić” u Kruševcu je jedna od samo pet škola iz ERRC-ovog istraživanja koje su zabeležile porast u udelu romskih đaka u ukupnom broju učenika. Najviši ovakav porast u periodu od 2011/12. do 2012/13. je zabeležen u ŠOSO „Vukašin Marković” u Kragujevcu (8%), a slede ŠOSO „Veselin Nikolić” i ŠOSO „Žarko Zrenjanin” u Subotici.

Uz to, ako izostavimo pet škola za OUSR koje se prvenstveno bave radom sa decom koja imaju senzorne ometenosti,⁵⁷ ukupan udeo romskih učenika u preostalim 26 škola blago se povećava (25% u 2011/2012; 23% u 2012/13). Sa druge strane, u školama za OUSR koje se bave radom sa decom koja imaju senzorne ometenosti, udeo romskih učenika je, u poređenju, bio manji i kretao se od 3 do 12% u 2012/13. godini, sa izuzetkom visokih brojki u ŠOSO „Bubanj” u Nišu, gde je preko jedne trećine učenika (37%) u 2012/13. bilo romske nacionalnosti.

56 Open Society Institute, *Romska deca u „specijalnom obrazovanju” u Srbiji: Prezastupljenost, niska postignuća i uticaj na život* (Budimpešta: Open Society Institute, 2010), 63.

57 Senzorne ometenosti čine prepreke u radu čula kao što su vid, sluh, prostorna orijentacija, itd.

3.2.2 UDEO ROMA MEĐU UČENICIMA SA LAKOM MENTALNOM OMETENOŠĆU

Zamolili smo sve škole da prijave koliki je, među njihovim učenicima, broj onih koji su kategorisani kao učenici sa lakom mentalnom ometenošću, i koliki je udeo Roma među tim učenicima. Značajno je da je udeo romskih učenika u ovoj kategoriji viši nego njihov udeo u ukupnom broju učenika – 30% u 2011/12. godini, koji se smanjio na 28% u 2012/13. Škole sa velikim udelom Roma u ukupnom broju đaka takođe se izdvajaju i kada je u pitanju udeo romske dece sa lakom ometenošću: OŠ „Sveti Sava” u Prokuplju sa 82% Roma među svim učenicima sa lakom mentalnom ometenošću u 2012/13. godini, ŠOSO „Vidovdan” u Boru sa 79% Roma u ovoj kategoriji i ŠOSO „Veselin Nikolić” u Kruševcu sa 63%.

Udeo romskih učenika među svim učenicima sa lakom mentalnom ometenošću

	Školska godina 2011/2012	Školska godina 2012/2013
Sve škole	30%	28%
OŠ „Sveti Sava”, Prokuplje	81%	82%
ŠOSO „Vidovdan”, Bor	86%	79%
ŠOSO „Veselin Nikolić”, Kruševac	56%	63%

3.2.3 NOVOUPISANI UČENICI U ŠKOLSKOJ 2011/2012. I 2012/2013.

Kad se radi o novoupisanim učenicima u prvi razred, i u 2011/2012. i u 2012/2013. godini, dve škole uopšte nisu imale novoupisanih đaka (jedna škola nije odgovorila na ovo pitanje). Od ostalih 28 škola, 13 je u obe školske godine upisalo nove romske učenike. Ukupno 41 romski učenik se upisao u prvi razred svih anketiranih škola u 2011/12. godini, što je činilo jednu petinu (20%) svih učenika (209), bez obzira na nacionalnost, dok se u 2012/13. i apsolutni broj novoupisanih romskih prvaka i njihov udeo među svim takvim đacima (223) smanjio (24 učenika, odnosno 11%).

Ovaj poslednji podatak posebno ukazuje na pozitivan trend smanjenja zastupljenosti romske dece u „specijalnim školama”, ali je ona i dalje iznad nivoa učešća romskih đaka u redovnom obrazovanju, kao što je ranije navedeno.

3.2.4 UPIS ROMSKIH UČENIKA U „SPECIJALNE ŠKOLE” BEZ MIŠLJENJA INTERRESORNE KOMISIJE

Postojeće zakonodavstvo u Srbiji zahteva da je neophodno imati i zahtev roditelja i mišljenje interresorne komisije pre nego što se učenik upiše u školu za OUSR. Rezultati ERRC-ovog istraživanja otkrivaju da se mali broj učenika upiše u OUSR bez obaveznog mišljenja interresorne komisije (31 u 2011/2012; 5 u 2012/2013. godini). OŠ „Dragan Kovačević” iz Beograda, škola za učenike sa oštećenjem vida, u ovom smislu jasno odskaka, posto je na ovaj način u tu školu upisano 26 učenika u 2011/12. godini (od toga jedan romske nacionalnosti) i tri učenika u 2012/13. (od toga jedan romske nacionalnosti). U 2011/12. još je samo u dve škole bez mišljenja IRK upisano ukupno pet učenika, od kojih nijedan nije bio Rom. U 2012/13. na ovaj način samo je u još jednu školu upisano dvoje učenika, od toga je jedan bio Rom.

Upis bez mišljenja interresorne komisije

Školska godina	Br. svih novih učenika škola za OUSR	Upisani bez mišljenja IRK	Br. novih romskih učenika u školama za OUSR	Romi upisani bez mišljenja IRK
2011/2012	209	31	41	1
2012/2013	223	5	24	2

Podaci pokazuju da u praksi još ima primera da učenici budu upisani bez mišljenja IRK, što je u sukobu sa važećim zakonskim propisima koji zahtevaju da se pre upisa moraju obezbediti i pristanak roditelja i mišljenje IRK.

3.2.5 PRELAZAK ROMSKIH UČENIKA IZ REDOVNIH U „SPECIJALNE ŠKOLE“ I OBRNUTO

Prema podacima koje je dobio ERRC, praksa prelaska učenika iz redovnih u škole za OUSR još uvek se nastavlja, pa se i apsolutni broj takvih, a i apsolutan broj romskih učenika čak povećao u 2012/2013. u odnosu na 2011/2012. godinu. Sveukupno, manje od jedne trećine učenika prebačenih iz redovnih u škole za OUSR su bili romski učenici.

Prelazak iz redovnih u škole za OUSR

Školska godina	Br. svih prebačenih učenika	Br. prebačenih romskih učenika	Procenat romskih učenika
2011/2012	71	20	28,17%
2012/2013	83	24	28,92%

U svakom slučaju, činjenica da udeo romskih đaka dostiže skoro jednu trećinu svih prebačenih učenika ukazuje na to da su su romski učenici u većoj opasnosti da budu prebačeni iz redovnog, inkluzivnog obrazovanja u specijalizovane institucije.

Sa druge strane, podaci pokazuju da se mogućnost prelaska iz škola za OUSR u redovne škole izgleda znatno manje koristi, i to posebno u slučaju romskih učenika. U 2011/12, samo je 21 učenik iz šest škola za OUSR prešao u redovne škole, uključujući devet romskih učenika iz samo dve škole za OUSR. Sedam romskih učenika je bilo prebačeno iz ŠOSO „Vidovdan” u Boru, a dvoje iz OŠ „Novi Beograd” u Beogradu, pri čemu obe škole imaju vrlo velik udeo romskih đaka. U narednoj 2012/13. školskoj godini ukupno je 19 učenika, uključujući šest romskih učenika iz pet škola, prebačeno iz škola za OUSR u redovne škole.

Prelazak iz škola za OUSR u redovne škole

Školska godina	Br. svih prebačenih učenika	Br. prebačenih romskih učenika	Procenat romskih učenika
2011/2012	21	9	42,86%
2012/2013	19	6	31,58%

Sve u svemu, statistički podaci koje su škole poslale ERRC-u ukazuju na pozitivan trend smanjenja apsolutnog broja učenika u specijalizovanim obrazovnim institucijama u Srbiji (bez obzira na nacionalnost), što pokazuje da reforma obrazovanja u Srbiji u ovom smislu

daje određene rezultate. Međutim, neprekidna prezastupljenost Roma u tim školama je i dalje alarmantna i ozbiljno upozorava da po ovom pitanju još mnogo toga treba da se uradi, te da se treba pozabaviti razlozima zbog kojih se romski učenici upisuju u takve škole, i ti se moraju podrobno ispitati. Dalja istraživanja su neophodna, posebno u svetlu saznanja da postoje primeri škola u kojima Romi predstavljaju do tri četvrtine ukupnog broja učenika i koje, stoga, mogu predstavljati loše uzore.

4 Kako i zašto romski učenici završavaju u školama za učenike sa smetnjama u razvoju

Da bi se ustanovilo kako i zašto romski đaci još uvek završavaju u školama za učenike sa smetnjama u razvoju, ERRC je obučio tim od 16 romskih aktivista i istraživača veštinama relevantnim za intervjuisanje roditelja i staratelja romskih učenika koji pohađaju „specijalne škole”.⁵⁸ Istraživački tim je otpočeo anketiranje u julu 2013, na deset lokacija širom Srbije: Bečež, Beograd, Novi Sad, Kikinda, Kruševac, Leskovac, Niš, Prokuplje, Sremska Mitrovica i Vranje.⁵⁹

U istraživanje je bilo uključeno 128 ispitanika, od kojih su većina bili roditelji (93%) učenika koji pohađaju škole za OUSR, potom staratelji đaka (3%) i drugi odrasli (kao što su ostali članovi porodice, hranitelji, itd.). Intervjuisano je 56 muškaraca (44%) i 72 žene (56%), pri čemu se brojana većina žena pripisuje i višoj stopi nezaposlenosti među ženama i višoj dostupnosti za intervju koja iz toga proizilazi, kao i rodnim društvenim normama koje postavljaju ženu za glavnu starateljku dece u ovom regionu. Prosečna starost ispitanika je bila 38 godina, u rasponu od 20 do 68 godina. Odrasli ispitanici su živeli u istom tolikom broju domaćinstava sa ukupno 227 učenika osnovnoškolskog uzrasta, tj. između šest i 15 godina.⁶⁰ Vrlo neznatna većina učenika (52%) u ovim domaćinstvima je bila muškog pola.

4.1 Opšti obrazovni nivo učenika

Pokazalo se da su učenici iz domaćinstava koje je posetio ERRC tim propustili deo formalnog obrazovanja u ranom uzrastu. Zakonski minimum od šest meseci predškolskog obrazovanja u Srbiji od školske 2006/07. godine produžen je na devet meseci sa Zakonom o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja iz 2009, a sada sva deca uzrasta od pet i po do šest i po godina treba da pohađaju pripremne predškolske programe pre nego počnu osnovno obrazovanje. Iako je pripremno predškolsko obrazovanje u Srbiji obavezno, čak 42% romske dece i omladine u anketiranim porodicama ga nije pohađalo, a malo iznad polovine učenika koji su ga propustili je muškog pola (53%). Među onima koji su ipak pohađali predškolsko, većina od 70% je to činila u periodu od šest do 12 meseci, a njih 14% u periodu manjem od pola godine.

Uz to, prethodno pohađanje predškolskog u trajanju od šest do 12 meseci je bilo više zastupljeno među učenicima redovnih škola (84%) u poređenju sa učenicima „specijalnih škola” (63%).⁶¹

58 U istraživačkom upitniku je korišćen termin „specijalne škole” budući da su pod tim imenom škole za obrazovanje učenika sa smetnjama u razvoju opštepoznate, iako ovaj termin više nije u službenoj upotrebi.

59 Rezultati istraživanja iz Bečeža su uzeti u obzir samo u kvalitativnoj analizi.

60 Zbog različitih uzrasta, treba napomenuti da su neki učenici upisani u „specijalne škole” pre reformi iz 2009, a neki posle, tako da su učenici iz domaćinstava koja su učestvovala u istraživanju prošli različite procedure pred različitim organima, u zavisnosti od toga koje godine su se upisali.

61 Ovaj deo podataka prikupljenih u istraživanju odnosi se na sve učenike u jednom domaćinstvu uzrasta od šest do 15 godina, bez obzira na vrstu obrazovne institucije koju su pohađali i na to da li su formalno uopšte bili đaci.

Očito postoji viša verovatnoća da će učenici koji su završili pripremne predškolske programe nastaviti svoje obrazovanje u redovnim školama.

Stopa upisa dece i omladine u anketiranim domaćinstvima je bila 95%, sa ipak preostalih 5% dece koja su potpuno van škole, u zemlji u kojoj je, među neromskom decom, upis u osnovne škole praktično sveobuhvatan. Postoje i očigledne razlike u zavisnosti od pola, pošto se u slučaju devojčica koje ne idu u školu udeo povisio na 8%, u odnosu na manje od 3% dečaka koji su van škole.

Od dece i omladine koji su pohađali školu, manje od četvrtine je išlo u redovne škole (24%), a tri četvrtine je pohađalo „specijalne škole” (76%). Pozitivno je što nijedan od učenika koji su upisani u redovne škole nije pohađao takozvana „specijalna odeljenja”, odeljenja koja su stvarana u okviru redovnih škola da bi se u njima obrazovali isključivo učenici sa smetnjama u razvoju, a koja se, nakon formalnog uvođenja inkluzivnog obrazovanja 2009. godine, više nisu mogla formirati.

4.2 Znanje o „specijalnim školama”

Istraživanje je pokazalo da je većina ispitanika verovala da zna šta su „specijalne škole”: ovo je bio slučaj sa 90% ispitanika. Ipak, zabrinjavajućih 10% roditelja i staratelja učenika takvih škola nisu znali tačnu prirodu škola koje su pohađala ta deca i omladina.⁶²

Osim toga, kad su dalje pitani da pojasne razliku između „specijalnih” i redovnih škola, 11% ispitanika nije znalo odgovor. Ispitanici koji su odgovorili da znaju razliku uglavnom su povezivali „specijalne škole” sa obrazovanjem dece koja su pogođena bolešću ili invaliditetom (40%).

U vezi sa kvalitetom učenja, 15% ispitanika je odgovorilo da redovne škole pružaju bolje obrazovne rezultate, a identičan udeo ispitanika je smatrao „specijalne škole” lakšim od redovnih. Pored toga, 7% ispitanika nisu bili svesni bilo kakve konkretne razlike između ovih vrsta škole, iako su upravo bili izjavili da znaju šta predstavljaju razičiti tipovi škola. Očigledno, značajan deo romskih roditelja ne poseduje potpuno znanje o tome kakvu vrstu institucija pohađaju njihova deca.

Znanje o „specijalnim školama”

	Da	Ne
Da li znate šta je „specijalna škola”?	90%	10%
Da li znate razliku između „specijalne” i redovne škole?	89%	11%

4.3 Obrazovni nivo roditelja

ERRC-ov istraživački tim je takođe želeo da ustanovi da li „specijalno obrazovanje” može biti deo porodičnog nasleđa, odnosno da li je veća verovatnoća da će roditelji i staratelji koji

⁶² Postojala je i izvesna razlika među polovima: udeo žena koje nisu znale šta su „specijalne škole” je bio dva procenta viši od odgovarajućeg uдела muškaraca (11% i 9%).

su se obrazovali u specijalizovanim institucijama takođe slati i svoju decu u takve institucije. Iz ovog razloga, ispitanike smo pitali da li su oni ili njihovi partneri pohađali „specijalne škole”. Ovo je zaista i bio slučaj kod 42% svih ispitanika, a posebno je to bio slučaj u Sremskoj Mitrovici (89%) i Kruševcu (58%).

Obrazovni nivo roditelja

Da li ste Vi ili Vaš partner pohađali „specijalne škole”	Da	Ne
Sve škole	42%	58%
Sremska Mitrovica	86%	14%
Kruševac	58%	42%

Analiza ERRC-ovih podataka takođe pokazuje da su roditelji i staratelji koji su i sami pohađali „specijalno obrazovanje” vodili brigu o višem broju učenika koji su isto pohađali „specijalne škole” – u svakoj od ovih porodica bilo je, u proseku, 1,45 učenika, u poređenju sa 1,15 učenika po porodici onih roditelja i staratelja koji nisu pohađali takve škole. Prethodno istraživanje Fonda za otvoreno društvo u Srbiji na ovu temu je takođe detaljno opisalo ovaj fenomen, i u smislu da odrasli imaju sklonost da šalju đake na istu vrstu obrazovanja koju su oni imali, a i u smislu da u jednoj porodici postoji više braće i sestara koji svi pohađaju „specijalne škole”. Na primer, istraživanje Fonda za otvoreno društvo iz 2010. je zabeležilo da je u 74% ispitanih „specijalnih” osnovnih škola u Srbiji bilo slučajeva da ima dvoje ili više romskih učenika iz iste porodice.⁶³

4.4 Proces koji vodi do upisivanja romske dece u „specijalne škole”

ERRC-ovo ispitivanje je takođe pokušalo da istraži procese koji su doveli do prezastupljenosti romskih učenika u „specijalnim školama”. Među 164 učenika „specijalnih škola” u domaćinstvima koja su posećena u okviru ERRC-ovog istraživanja, 95 učenika (60%) je bilo direktno upisano u takve škole, a preostalih 64 (40%) su, pre prelaska, pohađali redovne osnovne škole.⁶⁴

Za većinu učenika koji su se direktno upisali u škole za OUSR razna službena lica i stručnjaci su bili ti koji su preporučili „testiranje” učenika, što je i dalje uobičajen kolokvijalni izraz za procenu obrazovnih potreba učenika koju je potrebno napraviti radi upisa u škole za OUSR, a koji je ostao iz vremena pre reforme obrazovanja, kada su takvi učenici zaista i bili podvrgavani testiranju. Prema podacima iz ERRC-ovog istraživanja, osoba koja je predlagala testiranje najčešće je bila školski psiholog (25%), lekar (23%) ili osoblje u predškolskoj ustanovi (14%). U samo jednoj petini slučajeva (22%), ispitanik – roditelj ili staratelj – je bio taj koji je u ovom smislu preuzeo inicijativu. Očito je da su početni koraci u pravcu ka „specijalnim školama” napravljeni po savetu obrazovnih i medicinskih stručnjaka.

63 Fond za otvoreno društvo, *Romska deca u „specijalnom” obrazovanju u Srbiji* (2010), 101.

64 Odgovore poput „Ne znam” ili odbijanje da se odgovori na pitanje, ukoliko nije drugačije navedeno, nismo uzimali u obzir prilikom obrade i analize podataka.

Osobe koje su predložile da se učenik uputi na procenu za upis u „specijalne škole”

Školski psiholog ili pedagog	25%
Lekar	23%
Roditelj/staratelj	22%
Osooblje u predškolskoj ustanovi	14%
Neko drugi	17%

4.5 Prelazak romskih učenika iz redovnih u „specijalne škole”

U slučaju 64 učenika koji su prvobitno bili upisani u redovne osnovne škole, podaci ERRC-a ukazuju da su se problemi koje su imali, a koji su na kraju doveli do njihovog prelaska u „specijalne škole”, najčešće dešavali tokom prvog razreda (68% i u slučaju dečaka i u slučaju devojčica). U samo jednoj četvrtini zabeleženih slučajeva (27%), problemi su se pojavili u kasnijim razredima, između drugog i petog; nije bilo primera da su se učenici prebacili nakon petog razreda.

Važno je i to što je udeo onih čiji su se problemi pojavili u prvom razredu mnogo viši među učenicima koji su ušli u obrazovni sistem posle reformi iz 2009. godine, tj. među onima koji su u vreme ispitivanja upravo bili završili prvi, drugi ili treći razred: 92% njih, 12 od 13 učenika koji su prešli iz redovnih u „specijalne škole” su iskusili poteškoće već kao prvaci.

Kada smo ih pitali za tačnu prirodu „problema”, većina ispitanika je dala odgovore kao što su problemi sa koncentracijom (42%), loše ocene (24%), problemi sa jezikom (21%) ili je dete jednostavno samo bilo nemirno (16%).⁶⁵ U samo četiri slučaja ispitanici su kao razlog naveli probleme u govoru, oštećenje sluha ili neki drugi zdravstveni problem. Sa druge strane, pet ispitanika je pomenulo maltretiranje njihove dece od strane vršnjaka u školi kao jedan od glavnih razloga za pokretanje prelaska, što pokazuje kako zabrinutost romskih roditelja za bezbednost svoje dece, tako i doživljavanje „specijalne škole” kao bezbednijeg okruženja za romske učenike.

Vrste problema koje su deca imala pre prelaska iz redovne u „specijalnu školu”

Problemi sa koncentracijom	42%
Loše ocene	24%
Problemi sa jezikom	21%
Bilo je nemirno	16%
Previše izostanaka	11%
Maltretirali su ga	8%

4.6 Podrška učenicima da ostanu u redovnim školama

Stiče se utisak da škole nisu pružile odgovarajuću podršku romskim učenicima koji se suočavaju sa problemima. Kada smo pitali ispitanike da li ih je škola ikad kontaktirala u vezi sa problemima

⁶⁵ Podaci se odnose na odgovore onih ispitanika čija su deca prešla iz redovnih u „specijalne” škole, bilo pre ili posle reformi iz 2009. Ispitanici su mogli dati više odgovora na ovo pitanje.

sa kojima su se njihova deca suočavala, značajan deo od 41% je odgovorio odrično; u intervjuima koji se odnose na učenike od 1-3. razreda koji su se upisali posle 2009. godine, taj udeo se smanjuje na 23% onih koje škola nije kontaktirala.⁶⁶ Od ispitanika koji su odgovorili pozitivno, jedna trećina (34%) je izjavila da ih je škola ipak kontaktirala retko, na primer nekoliko puta godišnje, dok je samo jedna petina (26%) njih rekla da ih je kontaktirala često, gotovo svakodnevno.⁶⁷

Osim toga, 59% ispitanika je izjavilo da su ih zvali u školu na sastanke da bi razgovarali o problemima njihove dece. Isti procenat ispitanika (59%) je i prisustvovao tim sastancima i sretao se, pre svega, sa učiteljima (97%) i školskim psiholozima (46%).⁶⁸ U većini slučajeva, sadržaj ovih sastanaka se odnosio na nalaženje načina za prelazak učenika u neku „specijalnu školu“ (57%), a zatim na traženje načina za poboljšanje situacije (49%); u intervjuima koji se odnose na decu od prvog do trećeg razreda, situacija se kreće u pozitivnom smeru, pa imamo 60% sastanaka po pitanju poboljšanja situacije, i 30% razgovora po pitanju prelaska u „specijalne škole“.⁶⁹

U manje od trećine slučajeva (30%), ispitanici su potvrdili da je škola ponudila dodatnu podršku kako bi učenik nastavio da pohađa redovnu školu, nasuprot prelasku u „specijalne“, dok značajnih 70% ispitanika nije dobilo nikakve ponude ove vrste; u podgrupi od prvog do trećeg razreda, taj udeo je 62%. Za ove prve, ponuđena podrška je najčešće bila u vidu pomoći školskog psihologa ili pedagoga (39%), dodatnih časova (33%) ili individualnog obrazovnog plana (17%), pri čemu bi trebalo napomenuti da su individualni obrazovni planovi formalno uvedeni tek sa reformom obrazovanja iz 2009.

Pitali smo ispitanike da li je u to vreme redovna škola imala romskog ili nekog drugog asistenta koji bi pomogao učeniku da „održni korak“ sa svojim vršnjacima; prema njihovim odgovorima, manje od polovine osnovnih škola o kojima je reč jeste imalo asistenta (44%). Kad se akcenat stavi samo na intervjuje koji se odnose na decu od prvog do trećeg razreda, udeo učenika koji su imali koristi od prisustva asistenta penje se na 67%, nasuprot starijim učenicima koji su imali podršku asistenata u 39% slučajeva.

Izvestan broj drugih činilaca je takođe negativno uticao na donošenje odluke u vezi „specijalnog obrazovanja“. Na primer, pitali smo ispitanike o načinu na koji se nastavno osoblje u redovnim školama odnosilo prema njihovoj deci. Gotovo polovina ispitanika je tvrdila da se prema deci loše postupalo: čak 46% njih je smatralo da postupanje prema deci nije bilo dobro. Ove poslednje smo zamolili da navedu razlog svog nezadovoljstva, i najčešći odgovori su bili da su učitelji ignorisali učenika (50%), da je učenik morao da sedi u dnu učionice (50%), i da su učitelji ponižavali učenika pred vršnjacima (39%).⁷⁰ Za one učenike koji su uz to u redovnim školama doživeli i maltretiranje od strane vršnjaka, razlog zbog koga se prema njima ovako postupalo

⁶⁶ *Ibid.*

⁶⁷ *Ibid.*

⁶⁸ Podaci se odnose na odgovore onih ispitanika čija su deca prešla iz redovnih u „specijalne“ škole, bilo pre ili posle reformi iz 2009. Ispitanici su mogli dati više odgovora na ovo pitanje.

⁶⁹ Ispitanici su mogli dati više odgovora na ovo pitanje.

⁷⁰ Ispitanici su mogli dati više odgovora na ovo pitanje.

značajna većina koju čine tri četvrtine ispitanika (75%) je videla u tome što su romske nacionalnosti, zatim u tome što imaju teškoće u učenju ili loš uspeh u školi (42%) i u siromaštvu (33%).

Loše postupanje prema deci pre prelaska u „specijalne škole”

	Ukupno	Deca od 1-3. razreda	Deca od 4-8. razreda
Ignorirali dete	50%	71%	43%
Stavili dete da sedi u dnu učionice	50%	57%	48%
Učitelji/nastavnici ponižavali decu pred vršnjacima/ostalima	39%	29%	43%
Oklevanje učitelja/nastavnika da prijave maltretiranje od strane vršnjaka	11%	14%	10%
Fizički povređivali dete	4%	0%	5%

Prelasci se uglavnom dešavaju rano u obrazovnom procesu. Prelazak u „specijalnu školu” do kog na kraju dođe najčešće se dešavao u drugom razredu (45%), zatim u prvom (27%), i trećem razredu (16%). U suštini, ogromna većina učenika (89%) u posećenim domaćinstvima prebačena je u druge škole tokom prve tri godine školovanja, a samo mala manjina (11%) je u njih prešla tokom nekog kasnijeg razreda. Kad je u pitanju poduzorak učenika od prvog do trećeg razreda koji su se upisali u školu nakon što su uvedene reforme u obrazovanju, situacija je drugačija: svi oni (100%) su se prebacili tokom prvog razreda.

Sličan je procenat učitelja (39%) i roditelja/staratelja (36%) koji su predložili prelazak u „specijalne škole”. Pored toga, postoji izvesna razlika što se tiče učenika od 1-3. razreda: njihov prelazak su češće predlagali učitelji (46%), a na inicijativu roditelja desio se u manje od četvrtine slučajeva (23%).

4.7 Upis u škole za učenike sa smetnjama u razvoju

Pitali smo ispitanike ERRC-ovog istraživanja o samoj proceduri koja je prethodila upisu u škole za OUSR. Nakon predloga da bi njihovo dete trebalo „testirati” radi upisivanja u „specijalne škole”, u 6% slučajeva roditelji i staratelji nisu dali saglasnost i do procene nije došlo, dok se još 6% njih takođe nije složilo sa ovom idejom, ali se „testiranje” ipak na kraju desilo.⁷¹ Sa druge strane, znatna većina ispitanika se zapravo saglasila sa predlogom – njih 88% se tako izjasnilo, s tim što postoji razlika između ispitanika čija su deca upisala škole za OUSR direktno (91%) i onih čija su deca prebačena iz redovnih škola u specijalizovane institucije (83%), koji su u manjoj meri odobravali preduzimanje ovog koraka.

Ključno pitanje je, međutim, šta je sve uticalo na njih pri donošenju ovakve odluke. Kada smo ih pitali za razloge njihovog pristanka, samo jedna petina (19%) ispitanika je zapravo dala saglasnost za „testiranje” zbog toga što je dete imalo smetnje u fizičkom ili mentalnom razvoju, zato što je imalo senzorni poremećaj ili je bilo bolesno. Ostatak ispitanika koji su dali saglasnost za „testiranje” najčešće su izjavljivali da im je rečeno da „testiranje” mora da se uradi i/ili da nisu imali drugog

⁷¹ Sve ispitanike smo pitali: „Da li ste dali saglasnost da se vaše dete uputi na ‘testiranje?’”

izbora (23% od ukupnog broja ispitanika, i to 28% roditelja i staratelja čija su deca direktno upisana u „specijalne škole” i 14% onih čija su deca bila prebačena iz redovnih u takve škole).⁷² Drugi najčešće navođen razlog je bila želja roditelja da vide koja bi škola odgovarala potrebama njihovog deteta (10%), a potom i njihova zabrinutost zbog finansijske strane obrazovanja (8%), nastala usled toga što smatraju da su troškovi obrazovanja u redovnim školama viši. Sledećih 7% ispitanika je verovalo da deca dobijaju bolje obrazovanje i više pažnje od učitelja u školama za OUSR, a u 6% slučajeva roditelji su odgovorili da je „testiranje” bilo upravo ono što su oni ili njihova deca želeli. Uz to, u 4% slučajeva, ispitanici su naveli da je razlog zbog kog su dali saglasnost za „testiranje” bio taj što su detetova braća i sestre ili drugovi već pohađali „specijalnu školu”.

Razlozi za davanje saglasnosti za testiranje

	Ukupno	Direktno upisani	Kasnije prebačeni
Roditeljima su rekli da to mora da se desi/nema drugog izbora	23%	28%	14%
Dete je imalo smetnje u fizičkom i mentalnom razvoju	19%	21%	16%
Želja roditelja da vide koja bi vrsta škole odgovarala potrebama deteta	10%	7%	14%
Finansijski aspekt	8%	9%	4%
Dete bi dobilo bolje obrazovanje i više pažnje od učitelja u „specijalnim školama”	7%	4%	12%
Roditelji ili dete su to hteli	6%	6%	6%
Braća i sestre ili drugovi već pohađaju školu za OUSR	4%	2%	6%

Važno je reći da je vrlo upitno da li su roditelji prilikom izbora bili u poziciji da dobiju potpune i jasne informacije. Tokom samog „testiranja”, značajan deo ispitanika, gotovo polovina njih (44%), nije dobio nikakvu informaciju od članova komisije o tome šta bi „testiranje” trebalo da ustanovi.⁷³ Među onima koji su dobili ovu vrstu informacija, najčešće (66%) su bili roditelji i staratelji kojima su rekli da je svrha „testiranja” da odredi vrstu škole koju bi dete trebalo da pohađa, i da utvrdi da li dete ima smetnje u razvoju (11%). Praktično tri četvrtine (75%) ispitanika je izjavilo da im nije rečeno da mogu prisustvovati „testiranju”, pri čemu je taj udeo bio viši (78%) među roditeljima i starateljima učenika koji su prebačeni u škole za OUSR. U 5% slučajeva „testiranju” je prisustvovao pedagoški asistent, što je češće bio slučaj (8%) među učenicima koji su prebačeni u škole za OUSR.

Najviše zabrinjava, međutim, nivo informacija koje je komisija, tokom procene, pružila roditeljima i starateljima o najbitnijim aspektima „testiranja” i njegovim posledicama. Znatna većina ispitanika (75%) kaže da ih komisija nije obavestila o ograničenjima i negativnim posledicama povezanim sa pohađanjem škola za OUSR.⁷⁴ Osim toga, sličan procenat ispitanika (71%) komisija nije obavestila da ima pravo da odbije mišljenje komisije.⁷⁵ Verovatno je zbog toga jedan broj roditelja imao utisak da nemaju alternativu.

72 Ispitanike koji su dali saglasnost za testiranje smo pitali: „Zašto ste dali saglasnost?”

73 Sve ispitanike smo pitali: „Da li vas je neko od članova komisije informisao o tome šta ‘testiranje’ treba da ustanovi?”

74 Sve ispitanike smo pitali: „Da li vas je komisija obavestila o ograničenjima i posledicama pohađanja specijalnog obrazovanja?”

75 Sve ispitanike smo pitali: „Da li vam je komisija objasnila da imate pravo da odbijete mišljenje komisije da dete treba da pohađa specijalno obrazovanje?”

Informacije dobijene u vezi sa testiranjem

	Ukupno	Direktno upisani	Kasnije prebačeni
Komisija nas nije obavestila o tome šta „testiranje” treba da ustanovi	44%	49%	38%
Niko nam nije rekao da imamo pravo da prisustvujemo „testiranju”	75%	72%	78%
Komisija nas nije obavestila o ograničenjima i posledicama pohađanja „specijalnog obrazovanja”	75%	76%	73%
Nisu nas obavestili da imamo pravo da odbijemo mišljenje komisije	71%	71%	72%

Kada su saznali konačno mišljenje komisije da se njihovo dete prebaci u neku od „specijalnih škola”, samo 7% roditelja i staratelja se nije složilo sa konačnim nalazima.⁷⁶ Kada smo ih pitali zašto se nisu složili, objasnili su da ih niko nije pitao za mišljenje i da, u stvari, nisu ni imali izbora. Još manje roditelja i staratelja, neznanat deo njih (2%) se žalio na odluku, a tri četvrtine njih je to učinilo samo usmeno.

Sa druge strane, 93% ispitanika se složilo sa preporukom komisije, a oni koji su upisali svoju decu u „specijalne škole” složili su se sa mišljenjem komisije u 97% slučajeva. Roditelji i staratelji su dali vrlo raznolika objašnjenja o tome zašto su se složili, međutim, samo se jedna četvrtina (25%) razloga koje su naveli odnosila na nesposobnost deteta da se obrazuje u redovnim institucijama, smetnje u mentalnom razvoju, bolesti ili senzornu ometenost.⁷⁷

Razlozi za prihvatanje odluke komisije

	Ukupno	Direktno upisani	Kasnije prebačeni
Nesposobnost deteta da se obrazuje u redovnim školama	25%	25%	24%
Nema drugog izbora	9%	12%	4%
Obrazovanje je bolje u „specijalnim školama”	9%	6%	14%
Specijalne škole su besplatne	8%	10%	4%
Deteta treba da se obrazuje	7%	10%	0%
Tako je komisija želela	7%	8%	4%
Deteta ili roditelji više vole specijalne škole	6%	5%	8%
Deteta nije ništa naučilo u redovnoj školi	-	16%	6%
Specijalne škole su manje zahtevne	5%	3%	8%
Deteta bi imalo prijatelje	4%	3%	6%
Verovali smo komisiji	3%	2%	4%

Približno dve trećine ispitanika (66%) od komisije nije dobilo razloge zbog kojih se dete upućuje u „specijalnu školu”, a u slučaju učenika koji su prebačeni iz redovnih škola, taj udeo se popeo na 73%.⁷⁸ U slučajevima kada je komisija dala objašnjenje, najčešći razlozi su bili smetnje u intelektualnom razvoju (48% svih ispitanika, i 54% roditelja i staratelja učenika koji

76 Sve ispitanike smo pitali: „Da li ste se složili sa ishodom testiranja i mišljenjem komisije da se vaše dete školuje u specijalnom obrazovanju?”

77 Ispitanike koji su se složili sa mišljenjem komisije smo pitali zašto su se složili.

78 Sve ispitanike smo pitali: „Da li je komisija dala razloge zbog kojih se dete upućuje u specijalno obrazovanje?”

su direktno upisani u škole za OUSR), problemi u emocionalnom i socijalnom razvoju (23%) i problemi sa govorom i jezikom (23%).⁷⁹ Uz to, jedna četvrtina ispitanika (24%) nije dobila mišljenje komisije u pisanoj formi.⁸⁰

Pored toga, mnogi od ispitanika su potom potpisali dokumente sa kojima nisu bili prethodno upoznati. Članovi komisije su zatražili od čak 41% roditelja i staratelja da potpišu prateću dokumentaciju a da pri tom nisu pojasnili na šta se ti dokumenti odnose.⁸¹ Od preostalih ispitanika (59%) koji su izjavili da im je objašnjena priroda dokumenata koje su potpisali, tri četvrtine su shvatile da daju saglasnost da se dete pošalje u „specijalnu školu”.⁸² Neočekivano, u dva slučaja ispitanici su shvatili da je pohađanje „specijalnih škola” povezano sa primanjem socijalne pomoći, jedan ispitanik se požalio da mu je rečeno nešto što on uopšte nije razumeo, a u jednom slučaju ispitaniku je saopšteno da dete nije stvarno slučaj za „specijalno obrazovanje”, ali da to može biti ako roditelji tako žele.

Odgovori na jedno od pitanja iz ankete ukazuju na to da, uprkos saglasnosti ispitanika sa mišljenjem komisije, istinske želje mnogih od njih, ipak, idu u drugom pravcu. Bez obzira na obrazloženja u kojima je podržala obrazovanje u specijalizovanim institucijama, većina ispitanika (63%) je izjavila da bi više voleli kad bi se njihova deca obrazovala u redovnim školama.⁸³ Takođe, ovi ispitanici su detaljnije objasnili da bi njihova deca naučila više u redovnim školama (23% svih ispitanika, a 37% među onima čija su deca prebačena u „specijalne škole”), da su redovne škole bolje za decu (22%), da bi školovanje u njima omogućilo učenicima da se kasnije upišu u bolje srednje škole (15%) i dobiju bolje poslove (15%). Neki roditelji i staratelji, uistinu, shvataju da redovne škole pružaju bolje izgleda za budućnost njihovoj deci, ali ih ipak niz faktora primorava da donose drugačije odluke.

Prednosti redovnog obrazovanja

	Ukupno	Direktno upisani	Kasnije prebačeni
Više voli da dete pohađa radovnu školu	63%	65%	61%
Redovne škole su bolje za decu	22%	21%	23%
Deca se mogu upisati u bolju školu nakon završetka redovne škole	15%	20%	9%
Deti bi moglo dobiti bolji posao	15%	16%	14%
Učenici više uče u redovnim školama	23%	14%	37%

Još 7% ovih roditelja je izjavilo da bi redovne škole bile bolja opcija, budući da njihova deca pre svega ne bi ni trebalo da budu u „specijalnim školama”. Ovo je i bio razlog što smo pitali sve ispitanike da li znaju gde da traže pomoć ukoliko smatraju da je njihovo dete bilo diskriminisano zbog nacionalne pripadnosti – više od polovine (53%) nije znalo

79 Ispitanici su mogli dati više odgovora na ovo pitanje.

80 Sve ispitanike smo pitali: „Jeste li primili pismene nalaze komisije?”

81 Sve ispitanike smo pitali: „Da li vam je komisija objasnila šta potpisujete?”

82 Pitali smo ispitanike koji su potvrdno odgovorili na prethodno pitanje: „Šta su vam rekli?”

83 Sve ispitanike smo pitali: „Da li biste više voleli da vaše dete ide u redovnu školu?”

kome da se obrati.⁸⁴ Među onima koji su odgovorili pozitivno (53%), većina od 70% bi se žalila školskom osoblju, zatim opštinskim koordinadorima za pitanja Roma (10%) i romskim udruženjima (4%). Značajno je da niko od njih nije pomenuo institucije koje pružaju zaštitu od diskriminacije ili brane prava nacionalnih manjina. Ipak, nedostatak poverenja u institucije je takođe bio očigledan: mali deo od 6% ispitanika je izrazio verovanje da, u svakom slučaju, nijedna institucija ne bi reagovala na nepravdu.

Uprkos propisima koji dozvoljavaju upravo suprotno, čini se da, kada se učenici upišu u specijalizovane obrazovne institucije, njihov povratak u redovne škole praktično više nije moguć. ERRC-ovi istraživači su pitali ispitanike da li su ikad pokušali da prebace decu u redovne škole, odnosno nazad u redovne škole u slučaju onih učenika koji su već jednom prebačeni, ali u suprotnom smeru. Samo jedan od deset ispitanika (10%) je to učinio. Ipak, ono što se desilo u većini ovih slučajeva (83%) je bilo da su im rekli kako do toga ne može doći, da nije preporučljivo i/ili da se dete ne bi snašlo u redovnoj školi. U sličnom maniru, u samo 12% slučajeva (15% među učenicima koji su kasnije prebačeni u „specijalne škole“) decu su ponovo „testirali“, u prvom redu, školski psiholozi (92%). U svim ovim slučajevima, „testiranje“ je potvrdilo prvobitne nalaze. Većina ispitanika (62%) čija deca nisu bila ponovo „testirana“ nisu znali zašto se to nije desilo, a nekima nikad nije ni rečeno da bi to trebalo da se uradi (15%). Međutim, iskrsla su i pitanja vezana za društveni položaj Roma, poput rasne diskriminacije i nedostupnosti zdravstvene zaštite: u tri domaćinstva koje smo posetili ispitanici su tvrdili da njihova deca nisu bila ponovo „testirana“ zato što su Romi, a u dve porodice razlog zbog kog se to nije desilo je bio taj što deca nisu imala overene zdravstvene knjižice.

Sve u svemu, prikupljeni podaci jasno ukazuju da jedan broj romskih roditelja i staratelja ne raspolaže odgovarajućim informacijama koje bi im omogućile da daju informisan pristanak za upis dece u „specijalne škole“. Na njih utiču i autoritet institucija i društveni i ekonomski problemi sa kojima se svakodnevno suočavaju. Nema dovoljno svesti o ograničenjima obrazovanja koje pružaju specijalizovane institucije, a relevantni stručnjaci daju nepotpune informacije i pojašnjenja, što „izbor“ romskih roditelja i staratelja pretvara u ćorsokak za njihovu decu.

84 Sve ispitanike smo pitali: „Da li znate kome možete da se žalite ako mislite da je vaše dete diskriminisano, odnosno ako se prema njemu odnose lošije nego prema drugoj deci zato što je Rom/kinja?“

5 Zaključci i preporuke

Uprkos obećanju datom uvođenjem inkluzivnog obrazovanja sa pravnim i političkim reformama u Srbiji od 2009. godine, podaci koje je ERRC prikupio u 31 školi širom zemlje ukazuju da postoji značajna prezastupljenost Roma u školama za OUSR, sa 21% romskih učenika u „specijalnim školama“ u akademskoj 2012/2013. Uz to, jedan broj pojedinačnih škola ima alarmantno velik udeo romskih učenika. Očito je da je još uvek moguće upisati učenike u „specijalne škole“ bez obaveznog mišljenja interresorne komisije.

ERRC-ovo istraživanje pokazuje ozbiljne propuste u postupku upisivanja romskih učenika u takve institucije. Nisu svi roditelji i staratelji romskih učenika iz „specijalnih škola“ upoznati sa pravom prirodom škola koje pohađaju njihova deca i omladina. Uglavnom su razna službena lica i stručnjaci ti koji su dali preporuku da učenike treba poslati na procenu radi upisa u „specijalne škole“, i to često bez objašnjenja šta bi ta procena trebalo da ustanovi i bez pružanja informacije da roditelji mogu prisustvovati proceni. Uz to, komisije, navodno, obično nisu informisale roditelje o razlozima za odluku da dete treba poslati u „specijalnu školu“ i često su od njih tražile da potpišu prateću dokumentaciju bez pojašnjenja o čemu se u njoj radi.

Prividna saglasnost da se dete upiše u „specijalno obrazovanje“ je, čini se, većim delom pod uticajem doživljenog autoriteta stručnjaka i značajnih društveno-ekonomskih faktora koji stvaraju prepreke u obrazovanju romskih učenika. Uprkos njihovom najčešćem pristajanju na obrazovanje u specijalizovanim institucijama, mnogi roditelji i staratelji bi više voleli da se njihova deca obrazuju u redovnim školama. Međutim, izgleda da, kad učenici jednom dospeju u specijalizovanu obrazovnu instituciju, povratka nema, i samo nekolicina roditelja i staratelja pokuša da prebaci svoju decu u (ili nazad u) redovnu školu.

Republika Srbija je nesumnjivo preduzela vrlo važne korake i u zakonodavstvu i u politici koji se odnose na obrazovanje Roma i, posebno, na segregaciju romskih učenika u škole za OUSR. Blago smanjivanje prezastupljenosti romskih učenika u takvim školama zaista ukazuje na to da se promene polako dešavaju. Pa ipak, još uvek postoje prilični razlozi za zabrinutost, kao što pokazuju gore navedeni rezultati, što zahteva brže i energičnije delovanje prosvetnih vlasti, te ERRC podstiče Vladu Srbije da preduzme sledeće korake da se iskoreni prezastupljenost i segregacija romske dece u „specijalne škole“:

- Sprovesti inkluzivno obrazovanje onako kako to odgovarajuće zakonodavstvo i međunarodni standardi ljudskih prava nalažu i uređuju.
- Okončati segregaciju romske dece u „specijalne škole“ i opštu praksu razdvajanja učenika na osnovu intelektualnih sposobnosti.
- Primeniti Nacionalni akcioni plan za obrazovanje Roma za period od 2012-2014. godine, tako što će se obezbediti odgovarajući ljudski i novčani resursi, a posebno primeniti njegove mere koje se odnose na prezastupljenost romskih učenika u „specijalnim školama“.

- Zabraniti segregaciju po osnovu etničke pripadnosti u školama u Srbiji, a posebno u školama za učenike sa smetnjama u razvoju.
- Posebno primeniti zabranu upisa učenika koji nisu mentalno ometeni u obrazovne institucije namenjene učenicima koji su mentalno ometeni, bez obzira na pristanak roditelja ili njihov zahtev.
- Odmah se pozabaviti situacijom u školama za učenike sa smetnjama u razvoju u kojima postoji krajnje velik udeo romskih učenika, prebaciti pogrešno upisane učenike u obližnje redovne škole, i potpuno podržati integraciju prebačenih učenika u redovne škole.
- Olakšati prelazak učenika iz „specijalnih” u redovne škole, tako što će se, i na državnom i na lokalnom nivou, obezbediti dodatna podrška i olakšice za redovne škole koje prihvataju učenike iz „specijalnih škola”.
- Roditeljima i starateljima dece koja nemaju smetnje u razvoju a koja su pogrešno upisana u „specijalne škole” obezbediti mogućnost da preduzmu odgovarajuće pravne mere.
- Informisati romske roditelje i staratelje o obezbeđivanju inkluzivnog obrazovanja za njihovu decu i obezbediti da prosvetni stručnjaci, u toku odgovarajućih procedura, pruže potpune informacije roditeljima i starateljima.
- Obezbediti finansijsku podršku nevladinim organizacijama da među romskim roditeljima i starateljima sprovedu informativne kampanje o njihovim pravima i obavezama u vezi obrazovanja dece, i prednostima inkluzivnog obrazovanja u redovnim školama.
- Ubrzati proces revizije pravila i odredbi koji se odnose na rad interesorskih komisija da bi se osiguralo da one svoj posao obavljaju valjano, stručno i po zakonu.
- Obezbediti konkretnu podršku i pomoć romskim roditeljima koji žele da svoje dete školuju u inkluzivnom obrazovanju.
- Povećati broj romskih pedagoških asistenata u predškolskim i osnovnoškolskim institucijama da bi se osiguralo kvalitetno inkluzivno obrazovanje za romsku decu.
- Redovno prikupljati podatke u vezi sa obrazovanjem i posebno u vezi sa „specijalnim obrazovanjem”, razdvojene po nacionalnoj pripadnosti i polu, te podatke učiniti javno dostupnim, uz garanciju poštovanja državnih i međunarodnih standarda o zaštiti podataka.

ERRC se nada da će njihovo istraživanje na terenu i prikupljanje podataka pomoći nadležnima u oblasti prosvete u Srbiji u njihovom radu na postizanju trajne, pozitivne promene i, posebno, u radu na okončanju segregacije u školskom sistemu u Srbiji; to uključuje sve oblike segregacije, poput izdvajanja romskih učenika na osnovu nacionalne pripadnosti i razdvajanja učenika na osnovu intelektualnih sposobnosti.

6 Bibliografija

Care International North West Balkans, *Rezultati istraživanja: Rodna dimenzija uzroka odustajanja romske dece od obaveznog školovanja u Republici Srbiji* (Beograd: Care International North West Balkans, 2011).

Društvo za razvoj dece i mladih Otvoreni krug, *Izveštaj o rezultatima praćenja obrazovanja po inkluzivnim principima (inkluzivnog obrazovanja) u ustanovama obrazovnog sistema* (Niš: Društvo za razvoj dece i mladih Otvoreni krug, 2013).

European Roma Rights Centre, *ERRC Report on Serbia for the 2011 EU Progress Report* (Budimpešta: European Roma Rights Centre, 2011), dostupno na adresi: <http://www.errc.org/reports-and-advocacy-submissions/errc-submission-to-the-european-commission-on-serbia-may-2011/3855>.

European Roma Rights Centre, *Written Comments by the European Roma Rights Centre Concerning Serbia Regarding EU Accession Progress for Consideration by the European Commission During its 2013 Review* (Budimpešta: European Roma Rights Centre, 2013), dostupno na adresi: <http://www.errc.org/article/errc-submission-to-the-european-commission-on-serbia-may-2013/4142>.

European Roma Rights Centre, *Serbia: Country Profile 2011-2012* (Budimpešta: European Roma Rights Centre, 2013), dostupno na adresi: <http://www.errc.org/article/serbia-country-profile-2011-2012/4166>.

European Roma Rights Centre i Centar za prava manjina, *Parallel Report by the European Roma Rights Centre and Minority Rights Centre, Concerning Serbia to the Human Rights Council, within its Universal Periodic Review, for consideration at its 15th session (21 January to 1 February 2013)* (Budimpešta: European Roma Rights Centre, 2012), dostupno na adresi: <http://www.errc.org/reports-and-advocacy-submissions/errc-submission-to-un-hrc-on-serbia-july-2012/4037>.

European Roma Rights Centre, Bibija, Eureka i Ženski prostor, *Written Comments of the European Roma Rights Centre, Bibija, Eureka and Women's Space Concerning the Republic of Serbia for Consideration by the United Nations Committee on the Elimination of Discrimination against Women at its 38th Session* (Budimpešta: European Roma Rights Centre, 2007), dostupno na adresi: <http://www.errc.org/reports-and-advocacy-submissions/errc-submission-to-un-cedaw-on-serbia-march-2007/3725>.

Fond za otvoreno društvo Srbija, *Indikatori jednake dostupnosti kvalitetnog obrazovanja za Rome* (Beograd: Fond za otvoreno društvo Srbija, 2010).

Milena Mihajlović, Nikola Duvnjak, Darinka Radivojević, Branka Pavlović i Duško Šarošković, *Istraživanje: Obrazovna, zdravstvena i socijalna podrška deci sa smetnjama u razvoju i invaliditetom – Analiza novog koncepta i njegove primene u tri sredine* (Beograd, Centar za interaktivnu pedagogiju, 2013).

Novosadski humanitarni centar, *Svi različiti, svi jednaki: Stvaranje inkluzivne kulture, politike i prakse u školama* (Novi Sad: Novosadski humanitarni centar, 2012).

Novosadski humanitarni centar, *Situaciona analiza obrazovanja i socijalne uključenosti romskih devojčica u Srbiji: Rezultati istraživanja* (Novi Sad: Novosadski humanitarni centar, 2012).

Open Society Institute, *Equal Access to Quality Education for Roma* (Budimpešta: Open Society Institute, 2007).

Open Society Institute, *Romska deca u „specijalnom obrazovanju” u Srbiji: Prezastupljenost, niska postignuća i uticaj na život* (Budimpešta: Open Society Institute, 2010).

Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju, *Romski pedagoški asistenti i asistentkinje kao nosioci promena: Značaj i smisao uloge, oblasti delovanja i uticaj na promene u školi i romskoj zajednici* (Beograd: OEBS Misija u Srbiji, 2010).

Pokrajinski ombudsman Autonomne Pokrajine Vojvodine, *Inkluzija između želje i mogućnosti: Istraživanje Pokrajinskog ombudsmana o realizaciji inkluzije u osnovnim školama u AP Vojvodini* (Novi Sad: Pokrajinski ombudsman Autonomne Pokrajine Vojvodine, 2011).

Praxis, *Analiza glavnih problema i prepreka u pristupu pravu na obrazovanje pripadnika romske populacije* (Beograd: Praxis, 2011).

Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice Autonomne Pokrajine Vojvodine, *Informacija o osnovnom obrazovanju i vaspitanju učenika, s posebnim osvrtom na obrazovanje pripadnika manjinskih nacionalnih zajednica u Autonomnoj Pokrajini Vojvodini u školskoj 2012/13. godini* (Novi Sad: Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice Autonomne Pokrajine Vojvodine, maj 2013).

Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice Autonomne Pokrajine Vojvodine, *Informacija o osnovnom obrazovanju i vaspitanju učenika sa posebnim osvrtom na obrazovanje pripadnika nacionalnih manjina u AP Vojvodini u školskoj 2010/11. godini* (Novi Sad: Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice Autonomne Pokrajine Vojvodine, maj 2011).

Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice Autonomne Pokrajine Vojvodine, *Informacija o osnovnom obrazovanju i vaspitanju učenika sa posebnim osvrtom na obrazovanje pripadnika nacionalnih manjina u AP Vojvodini u školskoj 2011/12. godini* (Novi Sad: Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice Autonomne Pokrajine Vojvodine, maj 2012).

Roma Education Fund, *Advancing Education of Roma in Serbia: Country Assessment and the Roma Education Fund's Strategic Directions* (Budimpešta: Roma Education Fund, 2007).

Roma Education Fund, *Advancing Education of Roma in Serbia: Country Assessment and the Roma Education Fund's Strategic Directions* (Budimpešta: Roma Education Fund, 2010).

Roma Education Fund, *Pitfalls and Bias: Entry Testing and the Overrepresentation of Romani Children in Special Education* (Budimpešta: Roma Education Fund, 2012).

United Nations Children's Fund, *The Right of Roma Children to Education: Position Paper* (Ženeva: UNICEF Regional Office for Central and Eastern Europe and the Commonwealth of Independent States, 2011).

Vesna Zlatarović i Milena Mihajlović, *Karika koja nedostaje: mehanizmi podrške detetu sa teškoćama pri prelasku na sledeći nivo obaveznog obrazovanja u „redovnom obrazovnom sistemu”* (Beograd: Centar za interaktivnu pedagogiju, 2013).

Vitomir Jovanović (ur.), *Obrazovna inkluzija dece romske nacionalnosti: Izveštaj o sprovedenom monitoringu u osnovnoškolskom obrazovanju* (Beograd: Centar za obrazovne politike, 2013).

Vladan Jovanović, Valentina Zavišić, Snežana Lazarević i Milena Jerotijević, *Priručnik za rad interresorne Komisije za procenu potreba za pružanjem dodatne obrazovne, zdravstvene ili socijalne podrške detetu i učeniku* (Beograd: Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo prosvete i Ministarstvo rada i socijalne politike, 2010).

Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja, *Obrazovno-vaspitne ustanove za decu i učenike sa smetnjama u razvoju u Republici Srbiji* (Beograd: Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja, 2012).

Prilog 1: Imena škola koje su učestvovalе u ERRC istraživanju

Osnovne škole

- „6. oktobar”, Kikinda
- „12. septembar”, Negotin
- „Anton Skala”, Beograd
- „Boško Buha”, Beograd
- „Dragan Kovačević”, Beograd
- „Dušan Dugalić”, Beograd
- „Heroj Pinki”, Bačka Palanka
- „Jovan Jovanović Zmaj”, Šid
- „Miloje Pavlović”, Beograd
- „Novi Beograd”, Beograd
- „Sava Jovanović Sirogojno”, Beograd
- „Sveti Sava”, Prokuplje
- „Sveti Sava”, Šabac

Škole za osnovno i srednje obrazovanje

- „9. maj”, Zrenjanin
- „11. maj”, Jagodina
- „14. oktobar”, Niš
- „Anton Skala”, Stara Pazova
- „Bratstvo”, Bečej
- „Buban”, Niš
- „Jelena Majstorović”, Zaječar
- „Jelena Varjaški”, Vršac
- „Mara Mandić”, Pančevo
- „Milan Petrović”, Novi Sad
- „Radivoj Popović”, Sremska Mitrovica
- „Školski centar za vaspitanje i obrazovanje slušno oštećenih lica”, Subotica
- „Veljko Ramadanović”, Beograd
- „Veselin Nikolić”, Kruševac
- „Vidovdan”, Bor
- „Vuk Karadžić”, Sombor
- „Vukašin Marković”, Kragujevac
- „Žarko Zrenjanin”, Subotica

Prilog 2: Tabele sa podacima o udelu romske dece u školama za obrazovanje učenika sa smetnjama u razvoju

Tabela 1: Ukupan broj učenika koji pohađa školu

Br.	Mesto	Škola	2011/2012		2012/2013	
			Ukupno	Romi	Ukupno	Romi
1	BAČKA PALANKA	OŠ „HEROJ PINKI“	93	9	82	7
2	BEČEJ	ŠOSO „BRATSTVO“	155	13	117	14
3	BEOGRAD	OŠ „ANTON SKALA“	102	0	99	0
4	BEOGRAD	OŠ „BOŠKO BUHA“	119	32	104	24
5	BEOGRAD	OŠ „DRAGAN KOVAČEVIĆ“	157	6	163	4
6	BEOGRAD	OŠ „NH DUŠAN DUGALIĆ“	90	4	80	1
7	BEOGRAD	OŠ „MILOJE PAVLOVIĆ“	124	18	118	17
8	BEOGRAD	OŠ „NOVI BEOGRAD“	143	69	145	58
9	BEOGRAD	OŠ „SAVA JOVANOVIĆ SIROGOJNO“	150	0	128	0
10	BEOGRAD	ŠOSO „VELJKO RAMADANOVIĆ“	134	10	129	10
11	BOR	ŠOSO „VIDOVDAN“	118	95	95	69
12	JAGODINA	ŠOSO „11. MAJ“	101	12	116	14
13	KIKINDA	OŠ „6. OKTOBAR“	95	35	92	29
14	KRAGUJEVAC	ŠOSO „VUKAŠIN MARKOVIĆ“	34	0	38	3
15	KRUŠEVAC	ŠOSO „VESELIN NIKOLIĆ“	136	76	119	75
16	NEGOTIN	OŠ „12. SEPTEMBAR“	39	13	37	6
17	NIŠ	ŠOSO „14. OKTOBAR“	162	28	152	31
18	NIŠ	ŠOSO „BUBANJ“	56	23	62	23
19	NOVI SAD	ŠOSO „MILAN PETROVIĆ“	360	84	315	66
20	PANČEVO	ŠOSO „MARA MANDIĆ“	103	13	102	13
21	PROKUPLJE	OŠ „SVETI SAVA“	52	39	34	23
22	SOMBOR	ŠOSO „VUK KARADŽIĆ“	152	9	140	8
23	SREMSKA MITROVICA	ŠOSO „RADIVOJ POPOVIĆ“	100	38	105	31
24	STARA PAZOVA	ŠOSO „ANTON SKALA“	100	16	88	12
25	SUBOTICA	ŠOSO „ŠKOLSKI CENTAR“	36	5	37	4
26	SUBOTICA	ŠOSO „ŽARKO ZRENJANIN“	121	12	133	20
27	ŠABAC	OŠ „SVETI SAVA“	60	10	62	10
28	ŠID	OŠ „JOVAN JOVANOVIĆ ZMAJ“	27	3	26	3
29	VRŠAC	ŠOSO „JELENA VARJAŠKI“	94	31	98	21
30	ZAJEČAR	ŠOSO „JELENA MAJSTOROVIĆ“	107	32	102	31
31	ZRENJANIN	ŠOSO „9. MAJ“	219	73	188	63
			3539	808	3306	690

PRILOG 2: TABELE SA PODACIMA O UDELU ROMSKE DECE U ŠKOLAMA ZA OBRAZOVANJE UČENIKA SA SMETNJAMA U RAZVOJU

Tabela 2: Broj upisane dece u prvi razred u toku školske godine

Br.	Mesto	Škola	2011/2012		2012/2013	
			Svi	Romi	Svi	Romi
1	BAČKA PALANKA	OŠ „HEROJ PINKI”	2	0	4	1
2	BEČEJ	ŠOSO „BRATSTVO”	8	0	2	1
3	BEOGRAD	OŠ „ANTON SKALA”	1	0	0	0
4	BEOGRAD	OŠ „BOŠKO BUHA”	7	0	8	1
5	BEOGRAD	OŠ „DRAGAN KOVAČEVIĆ”	20	0	13	0
6	BEOGRAD	OŠ „NH DUŠAN DUGALIĆ”	15	2	9	0
7	BEOGRAD	OŠ „MILOJE PAVLOVIĆ”	9	0	20	0
8	BEOGRAD	OŠ „NOVI BEOGRAD”	9	1	20	0
9	BEOGRAD	OŠ „SAVA JOVANOVIĆ SIROGOJNO”	4	0	10	0
10	BEOGRAD	ŠOSO „VELJKO RAMADANOVIĆ”	23	0	26	1
11	BOR	ŠOSO „VIDOVDAN”	15	13	1	0
12	JAGODINA	ŠOSO „11. MAJ”	3	0	2	0
13	KIKINDA	OŠ „6. OKTOBAR”	1	1	1	0
14	KRAGUJEVAC	ŠOSO „VUKAŠIN MARKOVIĆ”	0	0	1	1
15	KRUŠEVAC	ŠOSO „VESELIN NIKOLIĆ”	14	8	19	6
16	NEGOTIN	OŠ „12. SEPTEMBAR”	3	0	9	0
17	NIŠ	ŠOSO „14. OKTOBAR”	6	0	10	3
18	NIŠ	ŠOSO „BUBANJ”	9	4	9	1
19	NOVI SAD	ŠOSO „MILAN PETROVIĆ”	-	-	-	-
20	PANČEVO	ŠOSO „MARA MANDIĆ”	10	0	3	0
21	PROKUPLJE	OŠ „SVETI SAVA”	3	3	2	0
22	SOMBOR	ŠOSO „VUK KARADŽIĆ”	4	0	1	0
23	SREMSKA MITROVICA	ŠOSO „RADIVOJ POPOVIĆ”	11	1	5	3
24	STARA PAZOVA	ŠOSO „ANTON SKALA”	4	2	6	1
25	SUBOTICA	ŠOSO „ŠKOLSKI CENTAR	6	0	4	0
26	SUBOTICA	ŠOSO „ŽARKO ZRENJANIN”	10	2	18	2
27	ŠABAC	OŠ „SVETI SAVA”	1	1	2	0
28	ŠID	OŠ „JOVAN JOVANOVIĆ ZMAJ”	0	0	0	0
29	VRŠAC	ŠOSO „JELENA VARJAŠKI”	4	0	5	0
30	ZAJEČAR	ŠOSO „JELENA MAJSTOROVIĆ”	2	2	4	1
31	ZRENJANIN	ŠOSO „9. MAJ”	5	1	9	2
			209	41	223	24

Tabela 3: Broj učenika prebačenih iz redovnih osnovnih škola u „specijalne škole“

Br.	Mesto	Škola	2011/2012		2012/2013	
			Svi	Romi	Svi	Romi
1	BAČKA PALANKA	OŠ „HEROJ PINKI“	0	0	2	1
2	BEČEJ	ŠOSO „BRATSTVO“	0	0	1	0
3	BEOGRAD	OŠ „ANTON SKALA“	0	0	0	0
4	BEOGRAD	OŠ „BOŠKO BUHA“	0	0	1	0
5	BEOGRAD	OŠ „DRAGAN KOVAČEVIĆ“	9	1	5	0
6	BEOGRAD	OŠ „NH DUŠAN DUGALIĆ“	4	0	2	0
7	BEOGRAD	OŠ „MILOJE PAVLOVIĆ“	6	1	1	1
8	BEOGRAD	OŠ „NOVI BEOGRAD“	0	0	2	0
9	BEOGRAD	OŠ „SAVA JOVANOVIĆ SIROGOJNO“	2	0	0	0
10	BEOGRAD	ŠOSO „VELJKO RAMADANOVIĆ“	2	0	1	0
11	BOR	ŠOSO „VIDOVDAN“	7	3	2	0
12	JAGODINA	ŠOSO „11. MAJ“	0	0	0	0
13	KIKINDA	OŠ „6. OKTOBAR“	0	0	7	1
14	KRAGUJEVAC	ŠOSO „VUKAŠIN MARKOVIĆ“	0	0	2	0
15	KRUŠEVAC	ŠOSO „VESELIN NIKOLIĆ“	4	3	5	4
16	NEGOTIN	OŠ „12. SEPTEMBAR“	0	0	2	0
17	NIŠ	ŠOSO „14. OKTOBAR“	0	0	1	1
18	NIŠ	ŠOSO „BUBANJ“	0	0	5	3
19	NOVI SAD	ŠOSO „MILAN PETROVIĆ“	-	-	-	-
20	PANČEVO	ŠOSO „MARA MANDIĆ“	9	4	13	1
21	PROKUPLJE	OŠ „SVETI SAVA“	0	0	0	0
22	SOMBOR	ŠOSO „VUK KARADŽIĆ“	4	0	2	0
23	SREMSKA MITROVICA	ŠOSO „RADIVOJ POPOVIĆ“	0	0	1	1
24	STARA PAZOVA	ŠOSO „ANTON SKALA“	0	0	0	0
25	SUBOTICA	ŠOSO „ŠKOLSKI CENTAR“	1	0	1	0
26	SUBOTICA	ŠOSO „ŽARKO ZRENJANIN“	9	1	12	5
27	ŠABAC	OŠ „SVETI SAVA“	0	0	2	0
28	ŠID	OŠ „JOVAN JOVANOVIĆ ZMAJ“	0	0	0	0
29	VRŠAC	ŠOSO „JELENA VARJAŠKI“	0	0	1	0
30	ZAJEČAR	ŠOSO „JELENA MAJSTOROVIĆ“	6	5	2	1
31	ZRENJANIN	ŠOSO „9. MAJ“	8	2	10	5
			71	20	83	24

PRILOG 2: TABELE SA PODACIMA O UDELU ROMSKE DECE U ŠKOLAMA ZA OBRAZOVANJE UČENIKA SA SMETNJAMA U RAZVOJU

Tabela 4: Broj učenika prebačenih iz „specijalnih“ u redovne osnovne škole

Br.	Mesto	Škola	2011/2012		2012/2013	
			Svi	Romi	Svi	Romi
1	BAČKA PALANKA	OŠ „HEROJ PINKI“	0	0	0	0
2	BEČEJ	ŠOSO „BRATSTVO“	0	0	0	0
3	BEOGRAD	OŠ „ANTON SKALA“	0	0	0	0
4	BEOGRAD	OŠ „BOŠKO BUHA“	0	0	0	0
5	BEOGRAD	OŠ „DRAGAN KOVAČEVIĆ“	6	0	9	1
6	BEOGRAD	OŠ „NH DUŠAN DUGALIĆ“	0	0	1	0
7	BEOGRAD	OŠ „MILOJE PAVLOVIĆ“	1	0	0	0
8	BEOGRAD	OŠ „NOVI BEOGRAD“	2	2	2	2
9	BEOGRAD	OŠ „SAVA JOVANOVIĆ SIROGOJNO“	0	0	0	0
10	BEOGRAD	ŠOSO „VELJKO RAMADANOVIĆ“	0	0	0	0
11	BOR	ŠOSO „VIDOVDAN“	7	7	0	0
12	JAGODINA	ŠOSO „11. MAJ“	0	0	0	0
13	KIKINDA	OŠ „6. OKTOBAR“	0	0	0	0
14	KRAGUJEVAC	ŠOSO „VUKAŠIN MARKOVIĆ“	0	0	0	0
15	KRUŠEVAC	ŠOSO „VESELIN NIKOLIĆ“	0	0	1	1
16	NEGOTIN	OŠ „12. SEPTEMBAR“	0	0	0	0
17	NIŠ	ŠOSO „14. OKTOBAR“	0	0	0	0
18	NIŠ	ŠOSO „BUBANJ“	0	0	0	0
19	NOVI SAD	ŠOSO „MILAN PETROVIĆ“	-	-	-	-
20	PANČEVO	ŠOSO „MARA MANDIĆ“	0	0	0	0
21	PROKUPLJE	OŠ „SVETI SAVA“	0	0	1	0
22	SOMBOR	ŠOSO „VUK KARADŽIĆ“	1	0	2	1
23	SREMSKA MITROVICA	ŠOSO „RADIVOJ POPOVIĆ“	0	0	0	0
24	STARA PAZOVA	ŠOSO „ANTON SKALA“	0	0	0	0
25	SUBOTICA	ŠOSO „ŠKOLSKI CENTAR“	0	0	0	0
26	SUBOTICA	ŠOSO „ŽARKO ZRENJANIN“	0	0	0	0
27	ŠABAC	OŠ „SVETI SAVA“	0	0	0	0
28	ŠID	OŠ „JOVAN JOVANOVIĆ ZMAJ“	0	0	0	0
29	VRŠAC	ŠOSO „JELENA VARJAŠKI“	0	0	0	0
30	ZAJEČAR	ŠOSO „JELENA MAJSTOROVIĆ“	0	0	0	0
31	ZRENJANIN	ŠOSO „9. MAJ“	4	0	3	1
			21	9	19	6

Tabela 5: Broj novoupisanih učenika bez prethodno pribavljenog mišljenja nadležne interresorne komisije

Br.	Mesto	Škola	2011/2012		2012/2013	
			Svi	Romi	Svi	Romi
1	BAČKA PALANKA	OŠ „HEROJ PINKI“	0	0	0	0
2	BEČEJ	ŠOSO „BRATSTVO“	0	0	0	0
3	BEOGRAD	OŠ „ANTON SKALA“	0	0	0	0
4	BEOGRAD	OŠ „BOŠKO BUHA“	0	0	0	0
5	BEOGRAD	OŠ „DRAGAN KOVAČEVIĆ“	26	1	3	1
6	BEOGRAD	OŠ „NH DUŠAN DUGALIĆ“	0	0	0	0
7	BEOGRAD	OŠ „MILOJE PAVLOVIĆ“	0	0	0	0
8	BEOGRAD	OŠ „NOVI BEOGRAD“	0	0	0	0
9	BEOGRAD	OŠ „SAVA JOVANOVIĆ SIROGOJNO“	0	0	0	0
10	BEOGRAD	ŠOSO „VELJKO RAMADANOVIĆ“	0	0	0	0
11	BOR	ŠOSO „VIDOVDAN“	0	0	0	0
12	JAGODINA	ŠOSO „11. MAJ“	0	0	0	0
13	KIKINDA	OŠ „6. OKTOBAR“	0	0	0	0
14	KRAGUJEVAC	ŠOSO „VUKAŠIN MARKOVIĆ“	0	0	0	0
15	KRUŠEVAC	ŠOSO „VESELIN NIKOLIĆ“	0	0	0	0
16	NEGOTIN	OŠ „12. SEPTEMBAR“	0	0	0	0
17	NIŠ	ŠOSO „14. OKTOBAR“	0	0	0	0
18	NIŠ	ŠOSO „BUBANJ“	0	0	2	1
19	NOVI SAD	ŠOSO „MILAN PETROVIĆ“	-	-	-	-
20	PANČEVO	ŠOSO „MARA MANDIĆ“	0	0	0	0
21	PROKUPLJE	OŠ „SVETI SAVA“	0	0	0	0
22	SOMBOR	ŠOSO „VUK KARADŽIĆ“	3	0	0	0
23	SREMSKA MITROVICA	ŠOSO „RADIVOJ POPOVIĆ“	0	0	0	0
24	STARA PAZOVA	ŠOSO „ANTON SKALA“	0	0	0	0
25	SUBOTICA	ŠOSO „ŠKOLSKI CENTAR“	0	0	0	0
26	SUBOTICA	ŠOSO „ŽARKO ZRENJANIN“	0	0	0	0
27	ŠABAC	OŠ „SVETI SAVA“	0	0	0	0
28	ŠID	OŠ „JOVAN JOVANOVIĆ ZMAJ“	0	0	0	0
29	VRŠAC	ŠOSO „JELENA VARJAŠKI“	0	0	0	0
30	ZAJEČAR	ŠOSO „JELENA MAJSTOROVIĆ“	0	0	0	0
31	ZRENJANIN	ŠOSO „9. MAJ“	2	0	0	0
			31	1	5	2

PRILOG 2: TABELE SA PODACIMA O UDELU ROMSKE DECE U ŠKOLAMA ZA OBRAZOVANJE UČENIKA SA SMETNJAMA U RAZVOJU

Tabela 6: Broj učenika sa lakom mentalnom ometenošću

Br.	Mesto	Škola	2011/2012		2012/2013	
			Svi	Romi	Svi	Romi
1	BAČKA PALANKA	OŠ „HEROJ PINKI”	-	-	-	-
2	BEČEJ	ŠOSO „BRATSTVO”	136	13	98	14
3	BEOGRAD	OŠ „ANTON SKALA”	21	0	14	0
4	BEOGRAD	OŠ „BOŠKO BUHA”	51	18	41	11
5	BEOGRAD	OŠ „DRAGAN KOVAČEVIĆ”	16	0	24	0
6	BEOGRAD	OŠ „NH DUŠAN DUGALIĆ”	16	4	11	1
7	BEOGRAD	OŠ „MILOJE PAVLOVIĆ”	85	17	73	16
8	BEOGRAD	OŠ „NOVI BEOGRAD”	63	35	49	22
9	BEOGRAD	OŠ „SAVA JOVANOVIĆ SIROGOJNO”	96	0	78	0
10	BEOGRAD	ŠOSO „VELJKO RAMADANOVIĆ”	38	2	33	2
11	BOR	ŠOSO „VIDOVDAN”	111	95	87	69
12	JAGODINA	ŠOSO „11. MAJ”	51	1	85	5
13	KIKINDA	OŠ „6. OKTOBAR”	53	27	48	23
14	KRAGUJEVAC	ŠOSO „VUKAŠIN MARKOVIĆ”	6	0	6	2
15	KRUŠEVAC	ŠOSO „VESELIN NIKOLIĆ”	136	76	119	75
16	NEGOTIN	OŠ „12. SEPTEMBAR”	32	13	20	6
17	NIŠ	ŠOSO „14. OKTOBAR”	86	11	67	13
18	NIŠ	ŠOSO „BUBANJ”	16	4	17	4
19	NOVI SAD	ŠOSO „MILAN PETROVIĆ”	196	84	176	66
20	PANČEVO	ŠOSO „MARA MANDIĆ”	90	-	98	-
21	PROKUPLJE	OŠ „SVETI SAVA”	48	39	28	23
22	SOMBOR	ŠOSO „VUK KARADŽIĆ”	44	3	37	1
23	SREMSKA MITROVICA	ŠOSO „RADIVOJ POPOVIĆ”	79	18	89	16
24	STARA PAZOVA	ŠOSO „ANTON SKALA”	100	16	88	12
25	SUBOTICA	ŠOSO „ŠKOLSKI CENTAR”	19	3	19	2
26	SUBOTICA	ŠOSO „ŽARKO ZRENJANIN”	47	8	36	7
27	ŠABAC	OŠ „SVETI SAVA”	37	8	39	8
28	ŠID	OŠ „JOVAN JOVANOVIĆ ZMAJ”	-	-	-	-
29	VRŠAC	ŠOSO „JELENA VARJAŠKI”	61	16	65	18
30	ZAJEČAR	ŠOSO „JELENA MAJSTOROVIĆ”	107	32	102	31
31	ZRENJANIN	ŠOSO „9. MAJ”	219	73	188	63
			2060	616	1835	510

Tabela 7: Broj devojčica u školi

Br.	Mesto	Škola	2011/2012		2012/2013	
			Sve	Romkinje	Sve	Romkinje
1	BAČKA PALANKA	OŠ „HEROJ PINKI“	35	6	30	3
2	BEČEJ	ŠOSO „BRATSTVO“	63	8	41	9
3	BEOGRAD	OŠ „ANTON SKALA“	39	0	37	0
4	BEOGRAD	OŠ „BOŠKO BUHA“	53	15	47	11
5	BEOGRAD	OŠ „DRAGAN KOVAČEVIĆ“	61	5	66	2
6	BEOGRAD	OŠ „NH DUŠAN DUGALIĆ“	25	2	25	1
7	BEOGRAD	OŠ „MILOJE PAVLOVIĆ“	55	11	50	11
8	BEOGRAD	OŠ „NOVI BEOGRAD“	38	9	42	8
9	BEOGRAD	OŠ „SAVA JOVANOVIĆ SIROGOJNO“	58	0	54	0
10	BEOGRAD	ŠOSO „VELJKO RAMADANOVIĆ“	66	1	64	1
11	BOR	ŠOSO „VIDOVDAN“	46	34	43	31
12	JAGODINA	ŠOSO „11. MAJ“	55	0	42	0
13	KIKINDA	OŠ „6. OKTOBAR“	38	15	36	13
14	KRAGUJEVAC	ŠOSO „VUKAŠIN MARKOVIĆ“	11	0	14	2
15	KRUŠEVAC	ŠOSO „VESELIN NIKOLIĆ“	54	33	48	33
16	NEGOTIN	OŠ „12. SEPTEMBAR“	13	5	8	1
17	NIŠ	ŠOSO „14. OKTOBAR“	39	12	39	13
18	NIŠ	ŠOSO „BUBANJ“	26	13	26	14
19	NOVI SAD	ŠOSO „MILAN PETROVIĆ“	-	-	-	-
20	PANČEVO	ŠOSO „MARA MANDIĆ“	37	3	41	5
21	PROKUPLJE	OŠ „SVETI SAVA“	23	20	14	11
22	SOMBOR	ŠOSO „VUK KARADŽIĆ“	53	4	46	3
23	SREMSKA MITROVICA	ŠOSO „RADIVOJ POPOVIĆ“	40	14	38	14
24	STARA PAZOVA	ŠOSO „ANTON SKALA“	40	9	29	5
25	SUBOTICA	ŠOSO „ŠKOLSKI CENTAR“	20	2	19	2
26	SUBOTICA	ŠOSO „ŽARKO ZRENJANIN“	56	6	55	9
27	ŠABAC	OŠ „SVETI SAVA“	23	3	25	3
28	ŠID	OŠ „JOVAN JOVANOVIĆ ZMAJ“	11	1	9	1
29	VRŠAC	ŠOSO „JELENA VARJAŠKI“	44	15	37	9
30	ZAJEČAR	ŠOSO „JELENA MAJSTOROVIĆ“	43	13	39	13
31	ZRENJANIN	ŠOSO „9. MAJ“	69	30	61	30
			1234	289	1125	258